

ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗ ΚΟΥΤΟΥΞΙΑΔΟΥ

ΤΟ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟ ΤΗΣ ΕΥΕΡΓΕΣΙΑΣ ΣΤΟΝ ΧΩΡΟ
ΤΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΣΤΟ ΣΑΝΤΖΑΚΙ ΤΩΝ ΣΕΡΡΩΝ
(19⁰² - ΑΡΧΕΣ 20^{0Υ} ΑΙΩΝΑ)

Σημαντικότερη πτυχή της νεότερης ελληνικής ιστορίας συνδεδεμένη άμεσα με τη διαμόρφωση, την εδραίωση της ελληνικής εθνικής συνείδησης και τη συσπείρωση του ελληνισμού είναι το φαινόμενο του ευεργετισμού, θέμα με πολύμορφες κοινωνικές και ιδεολογικές προεκτάσεις. Άρχισε να αναπτύσσεται από τα τέλη του 18^{ου} αιώνα για να διαδοθεί ταχύτατα στον 19^ο και στον 20^ο αιώνα. Μοναδικό φαινόμενο στην ιστορία των ευρωπαϊκών κρατών αποτελεί ο μεγάλος αριθμός των ευεργεσιών, τόσο υπηκόων των οθωμανικών περιοχών, όσο και ομογενών εγκατεστημένων σε χώρες του εξωτερικού. Η διάδοση της παιδείας αποτέλεσε στόχο του εθνικού προσανατολισμού των Ελλήνων αποδήμων, δεδομένου ότι οι αξίες και οι πεποιθήσεις τους διαμορφώθηκαν από πολιτικά, πνευματικά και πολιτιστικά ρεύματα που διέτρεχαν την Ευρώπη εκείνη την εποχή. Έτσι, από τα μέσα του 18ου αιώνα ήδη η παιδεία αντιμετωπίστηκε ως μοχλός διαμόρφωσης της ελληνικής εθνικής συνείδησης, ως μέσο απομάκρυνσης της οθωμανικής κυριαρχίας και δέχθηκε τον μεγαλύτερο από άλλους τομείς αριθμό κληροδοτημάτων και δωρεών¹.

Τον 19^ο αιώνα το εκπαιδευτικό σύστημα στη Μακεδονία ήταν οργανωμένο σε ιδιωτική, κοινοτική και εκκλησιαστική βάση². Η ίδρυση σχολείων με εκκλησιαστική ευθύνη χρονολογείται από τη Σύνοδο του 1593 και ενισχύεται δυναμικά με το Χάτι - Χουμαγιούν (1856) και τη σύνταξη των Γενικών Κανονισμών του Πατριαρχείου³. Εκκλησιαστικές

1. Κουτουξιάδου Αικατερίνη, *Εθνική Ευεργεσία και Νεοελληνική Εκπαίδευση (1830-1913)*, Πάντειο Πανεπιστήμιο, Τμ. Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας, (διδακτορική διατριβή), 2007, σσ. 112, 115.

2. Γ. Χασιώτης, «Η παρ' ημίν Δημοτική Παιδεία από της Αλώσεως της Κωνσταντινουπόλεως μέχρι σήμερον», *Ο εν Κωνσταντινουπόλει Ελληνικός Φιλολογικός Σύλλογος*, 8 (1873-1874) 116.

3. Αθ. Καραθανάση, *Πραγματεία περί Μακεδονίας, Μελέτες και άρθρα για την*

και κοινοτικές αρχές επομένως επιδίδονταν στην ίδρυση και τη συντήρηση εκπαιδευτηρίων.

Στη Μακεδονία, ζωτικό χώρο της ελληνικής αλυτρωτικής πολιτικής, όπου εμφυλοχωρούσε «ανθελληνική προπαγάνδα» και έντονη αμφισβήτηση της ελληνικής παρουσίας και κυριαρχίας, η δυναμικότητα του ελληνισμού αντικαθρεφτιζόταν στα υψηλά ποσοστά φοίτησης, φαινόμενο αντιληπτό από ιστορικούς, όπως τον Daikin Daglas: «η υπεροχή του Μακεδονικού Ελληνισμού κατά την εποχή της Τουρκοκρατίας ωφείλετο εις τα ανθούτα σχολεία του»⁴. Έτσι, στατιστικές παρατηρήσεις παρουσιάζουν το σαντζάκι Σερρών τον 19^ο αιώνα να προηγείται της εκπαιδευτικής κίνησης του σαντζακίου Δράμας, αλλά να έπεται εκείνου της Θεσσαλονίκης⁵. Η πνευματική ακμή της ελληνικής κοινότητας Σερρών με λαμπρότερη περίοδο τη δεκαετία 1880-1890 συνεχίζει και στις αρχές του 20^ο αιώνα με έντονη εκπαιδευτική δραστηριότητα⁶. Λόγω μακροαίωσης εκπαιδευτικής παράδοσης (βλ. έργο Μονής Τιμίου Προδρόμου), μεγάλου αριθμού και επιμελημένης λειτουργίας των σχολείων⁷, συστηματικής καλλιέργειας των γραμμάτων υπό την πνευματική καθοδήγηση φωτισμένων δασκάλων από τον χώρο της παιδείας και της εκκλησίας και πρωτοποριακών βημάτων που σημείωσε συγκριτικά με άλλες μακεδονικές πόλεις στη διάρκεια της Τουρκοκρατίας⁸, δικαίως η πόλη των Σερρών, εκτός από το μεγαλύτερο αστικό και οικονομικό κέντρο, θεωρήθηκε πνευματικό κέντρο της Ανατολικής Μακεδονίας. Βρισκόταν στο σαντζάκι των Σερρών που ενδιαφέρει την παρούσα μελέτη, το οποίο χωριζόταν στους οκτώ καζάδες: Άνω Τζουμαγιάς, Ράζλοκ, Νευροκοπίου, Μελενίκου, Πετριτσιού, Δεμίρ Ισάρ (Σιδηρόκαστρο), Ζίχνης (Αλιστράτη, Ροδολίβος, υπόλοιπο τμήμα κα-

πνευματική κίνηση και ζωή της νεότερης Μακεδονίας, Θεσσαλονίκη 1990, ό.π., σσ.7,12 και Α. Βερέμης, «Οθωμανικές μεταρρυθμίσεις Τανζιμάτ» *Ι.Ε.Ε.*, τ. ΙΓ, Αθήνα (1977), σσ. 168-171.

4. Daglas Daikin, *Η Ενοποίηση της Ελλάδας (1774-1923)*, Μ.Ι.Ε.Τ, Αθήνα 2001, σσ. 242-245.

5. Τεοζής Ν.-Ζιώγου Σ., *Η εκπαίδευση στη Μακεδονία κατά την Τουρκοκρατία, πρώτη προσέγγιση και απογραφή*, Θεσσαλονίκη, 1997, σσ. 132-135, 137.

6. Στράτης Ευάγγελος, «Ιστορία των εκπαιδευτηρίων της πόλεως Σερρών», *Μακεδονικόν Ημερολόγιον* 1909, σσ. 144 - 154 και Παπακυριάκος Κυρ., «Η παιδεία στην πόλη και την περιοχή Σερρών στα χρόνια της Τουρκοκρατίας», *Σερραϊκά Χρονικά*, τόμος 11^{ος}, Αθήνα, 1993, σ. 68.

7. Αθ. Καραθανάσης, «Η Μακεδονία κατά την Τουρκοκρατία», *Μακεδονία*, τ. Α΄, εκδ. Ελληνική Εθνική Γραμμή Οικουμενικός Ελληνισμός ΕΠΕ, σ. 140.

8. Πρώτοι απ' όλους τους Μακεδόνες οι Σερραίοι εφάρμοσαν εξατάξιο κύκλο μαθημάτων στην κατώτερη και μέση εκπαίδευση, θεσμό που θα καθιερωθεί αργότερα στην ελεύθερη Ελλάδα. Καφταντζής Γεώργιος, *Ιστορία της πόλεως των Σερρών και της περιφέρειάς της*, τόμοι 3, 1967-1972-1996, Θεσσαλονίκη, σ. 343.

ζά, μονή Εικοσιφοίνισσας) και Σερρών (Σέρρες, Βαρακλή Τζουμαγιά-Ηράκλεια, Νιγρίτα και υπόλοιπο τμήμα)⁹.

Μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 1860 η εκκλησιαστική αρχή λειτούργησε ως αποκλειστικός φορέας διαμόρφωσης της εκπαιδευτικής πολιτικής αναλαμβάνοντας τα βάρη κοινωνικής πρόνοιας και παιδείας των χριστιανών. Από το β' μισό του 19^{ου} αιώνα το ελληνικό κράτος φιλοδοξεί να συμβάλει στη συντήρηση κοινοτικών εκπαιδευτηρίων λειτουργώντας συμπληρωματικά και ενίοτε ανταγωνιστικά προς την εκκλησιαστική διοίκηση. Κονδύλια του κρατικού προϋπολογισμού διοχετεύονται μέσω μυστικών ή φανερών διαύλων στα προξενεία και από εκεί στις κοινότητες ή σε κατά τόπους φιλεκπαιδευτικούς Συλλόγους¹⁰. Οι κοινότητες, ως βασική πηγή χρηματοδότησης του σχολικού δικτύου, χάρη στην επιβολή διαφόρων φόρων, στις συνεισφορές κατοίκων ή ομογενών του εξωτερικού, διατηρούσαν την άμεση επαφή σχολείου και κατοίκων καλλιεργώντας το ενδιαφέρον και τη φροντίδα τους για την επίλυση προβλημάτων, την επιτέλεση παιδευτικού έργου και τη χρηματοδότησή του¹¹.

Η θεαματική επιτάχυνση της φοίτησης μετά το 1880, η μεγαλύτερη προώθηση των ελληνικών γραμμάτων συγκριτικά με εκπαιδευτικές προσπάθειες άλλων μειονοτήτων γύρω στα 1900 δεν αποδίδεται μόνο στο Πατριαρχείο ή στις ελληνικές κυβερνήσεις¹². Αδιαμφισβήτητα, καθοριστικός υπήρξε στο θέμα αυτό ο ρόλος της ελληνικής αστικής τάξης της περιοχής, ελληνικών κοινοτήτων του εξωτερικού, μακεδόνων εμπόρων και ιδιωτών ευεργετών¹³. Ο ελληνισμός της διασποράς επέδρασε καθοριστικά στην οικονομική και πνευματική ανάπτυξη μακεδονικών πόλεων, όπως οι Σέρρες. Η πόλη, που είχε αναδειχθεί κατά το 17^ο και 18^ο αιώνα σε σπουδαίο οικονομικό και εκπαιδευτικό κέντρο, ευνοήθηκε από τις εξαγωγές καπνού και βαμβακιού ελληνικών εμπορικών οίκων

9. Παπαδόπουλος Στ., *Εκπαιδευτική και Κοινωνική Δραστηριότητα του Ελληνισμού της Μακεδονίας κατά τον τελευταίο αιώνα της Τουρκοκρατίας*, Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, Θεσσαλονίκη, 1970, σσ. 13, 14.

10. Χασιώτης, ό.π.

11. Ευαγγελόπουλος Σπυρ., *Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης*, Αθήνα, 1989, σ. 59.

12. Κουτουξιάδου Αικατερίνη, «Οι διαδικασίες συγκρότησης της νηπιακής αγωγής κατά τον 19^ο αιώνα στην ανατολική Μακεδονία. Η περίπτωση του Βασιλείου Μελά στην περιοχή της Προσοτσάνης (1904-1906)», *Ε' Επιστημονική Συνάντηση Δράμας (Μάιος 2006)* και Brancoff, *La Macedoine et sa population chretienne*, Παρίσι 1905, σ. 63.

13. Τσουνκαλάς Κ., *Εξάθρηση και Αναπαράγωγή, ο κοινωνικός ρόλος των εκπαιδευτικών μηχανισμών στην Ελλάδα (1830-1922)*, Αθήνα, εκδ. Θεμέλιο, 1979, σ. 459.

προς την κεντρική κυρίως Ευρώπη¹⁴. Η διάρθρωση, λοιπόν, του εκπαιδευτικού συστήματος του σαντζακίου κατά την περίοδο της τουρκοκρατίας δεν ήταν ενιαία, αλλά συνδεόταν με την κοινωνικοοικονομική συγκρότηση της ελληνικής σεραϊκής κοινότητας, το γενικότερο κλίμα της κάθε περιόδου, το ανταγωνιστικό πλαίσιο με άλλες κοινότητες του ίδιου χώρου και τις πρωτοβουλίες ιδιωτών.

Από τον 17^ο αιώνα που μαρτυρείται παρουσία δασκάλων και λειτουργία «ελληνικής σχολής» (αρχές του 18^{ου} αι.)¹⁵ υπάρχει το φαινόμενο της ευεργεσίας υπό μορφή προσωπικού αγώνα, συνεισφοράς, δωρεάς ή κληροδοσίας. Πρωτοστατούν συνήθως ιερωμένοι, συχνά δάσκαλοι οι ίδιοι. Χαρακτηριστική υπήρξε η περίπτωση του παπα-Κυριαζή, κληρικού της μονής Τιμίου Προδρόμου Σερρών το 1645, στην οποία αφιέρωσε ως δάσκαλος 2.000 άσπρα και δύο στρέμματα, σύμφωνα με τον κώδικα της μονής¹⁶. Σημαντική ήταν η με χρυσόβουλο του 1722 ετήσια χορηγία τριακόσιων γροσίων του Νικολάου Αλ. Μαυροκορδάτου, ηγεμόνα της Ουγγροβλαχίας, προς τη Σχολή Σερρών¹⁷. Επειδή τα έξοδα μισθοδοσίας και συντήρησης της Σχολής δεν επαρκούσαν, αν και καταβάλλονταν από τόκους κεφαλαίου 4.500 γροσίων, το ταμείο ενισχυόταν από εισφορές και δωρεές¹⁸. Όταν με τον θάνατο του Αλέξανδρου Μαυροκορδάτου και του γιου του διακόπηκε από τους διαδόχους ηγεμόνες η χορηγία προς τη μητρόπολη Σερρών, η σχολή υπολειτούργησε. Για τη λειτουργία της αγωνίστηκε το 1735 ο μητροπολίτης Σερρών, Γαβριήλ¹⁹.

Ενδεικτικά, ως παραδείγματα εκπαιδευτικών πρωτοβουλιών μητροπολιτών έναν αιώνα μετά, αναφέρουμε εκείνο του Χρύσανθου (1811-1824) για την ίδρυση ελληνικού σχολείου, το οποίο ενισχύθηκε²⁰ οικονομικά από Σεραϊούς εμπόρους βαμβακιού στη Βιέννη και το Μπράσοβο, τα παραδείγματα του μητροπολίτη Γρηγορίου Φουρτουνιάδη για την ανέγερση Αλληλοδιδασκτικής Σχολής το 1834, του Παπαρίζου και Σεραϊών δωρητών²¹ αλλά και του μητροπολίτη Δράμας Αγαθάγγελου

14. Τερζής - Ζιώγου, ό.π., σσ. 136-137.

15. Αρχές του 19^{ου} (1833) ιδρύεται και δεύτερο σχολείο, το πρώτο αλληλοδιδασκτικό σχολείο αργένων της πόλης. Στράτης, Ιστορία, ό.π., σσ. 144, 147.

16. Κουντιάδης Γαβ., «Οι διδάξαντες εν Σέρραις προ του Εμμ. Φωτιάδου», εφημ. *Η Πρόσδος Σερρών*, 9/11/1933.

17. Εμμ. Φωτιάδη, Επιστολή προς τον εν Σέρραις Φιλοπατριόδη, Εκκλησ. Φάρος Αλεξανδείας 1911, σσ. 478-482.

18. Παπαγεωργίου Π., *Αι Σέρραι και τα προάστεια, τα περί τας Σέρρας και η Μονή Ιωάννου του Προδρόμου*, Θεσσαλονίκη 1982, έκδ. Δημόσιας Κεντρικής Βιβλιοθήκης Σερρών, σ. 41 (φωτομικρ. ανατύπωση από την *Byzantinische Zeitschrift* 1884), σ. 280.

19. Το σχολείο αυτό λειτουργήσε ως το 1780. Παπαγεωργίου Π., ό.π.

20. Παπαδόπουλος, ό.π., σ. 48.

21. Παπακυριάκος, ό.π., σ. 66.

για τη θεμελίωση ελληνικής σχολής στη Ζίχνα το 1864²². Με επιμονή του μητροπολίτη Δράμας, Αθανάσιου Γ' Καΐρη υποχρεώθηκε η μονή της Παναγίας της Εικοσιφοίνισσας, -δόκιμοι μοναχοί της οποίας στάλθηκαν στη Σχολή Αλιστράτης για να εκπαιδευτούν καλύτερα- σε ετήσια επιχορήγηση προς τη Σχολή, την οποία εξακολούθησε να καταβάλλει ως την απελευθέρωση²³. Με πρωτοβουλίες του μητροπολίτη Ναθανάηλ, του ηγούμενου Θεοδοσίου και με έξοδα της μονής Τιμίου Προδρόμου από το 1870 έως το 1883 λειτούργησε τακτική ιερατική Σχολή, για οικοδόμηση αιθουσών της οποίας το 1870 η Μονή δαπάνησε 3.563 γρόσια, ενώ για δίδακτρα, εξοπλισμό και επέκτασή της, 4.954 γρόσια. Έτσι, η σχολή που προϋπήρχε²⁴ αναδιοργανώθηκε και μετατράπηκε σε ιερατική το 1879. Στο καταστατικό της ορίζεται ότι σε όλους τους μαθητές παρέχεται δωρεάν διδασκαλία, διατροφή και στέγη από τη Μονή, συνήθη αρωγό, επίσης, των εκπαιδευτηρίων των Σερρών²⁵. Πολλοί ιεράρχες χρηματοδότησαν εκπαιδευτικές υποδομές, όπως οι: Γρηγόριος (1835) και Κωνσταντίνος (1863), Πατριάρχες Κωνσταντινουπόλεως, Ιάκωβος Πατριάρχης Αλεξανδρείας (1853), ο Μητροπολίτης Σαμακοβίου Ματθαίος (1859), ο Δαφνουσίας Χαρίτων (1859), ο οποίος αφιέρωσε στα σχολεία 500 οθωμ. λίρες, ο Θεόφιλος Ιεροδιάκονος Προδρομίτης (1859) που δώρισε 375 οθωμ. λίρες, ο Σερρών Γρηγόριος με προσφορά άνω των 100 οθωμ. λιρών για την ανέγερση Γυμνασίου (1904)²⁶.

Το ευρύ σχολικό δίκτυο του σανζακίου Σερρών επιβάρυνε τους προϋπολογισμούς των κοινοτήτων. Η αυτοδιοίκησή τους και η αगाστή συνεργασία με εκκλησιαστικούς επιτρόπους και μέλη σχολικών εφορειών, τους φοροεπιτρόπους, οδηγούσε στην κοινοτική ενίσχυση των σχολείων²⁷. Κοινωνικές εκδηλώσεις, παραστάσεις μουσικών και δραματικών ομίλων, έρανοι, ενοίκια, λαχεία ή εκούσιοι δασμοί σε παραγό-

22. Ο Αγαθάγγελος ίδρυσε πολλές σχολές. Καρσανίδης Ενάγγελος, *Η εκπαίδευση στις επαρχίες Δράμας & Ζιχνών κατά την Τουρκοκρατία 1840-1913*, Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Δράμας, Δράμα 2010, σ. 346.

23. Εντούτοις, τον επόμενο χρόνο (1844) επανιδρύθηκε στο μοναστήρι «ελληνικόν σχολείον» και οι δόκιμοι μοναχοί σπούδαζαν πάλι. Στη μονή της Παναγίας της Εικοσιφοίνισσας ανέκαθεν λειτουργούσε κοινό σχολείο ως το 1843, οπότε, με εντολή του πατριάρχη Γερμανού Δ', οι δόκιμοι μοναχοί στάλθηκαν στη Σχολή Αλιστράτης, για να εκπαιδευτούν καλύτερα. Καρσανίδης, *ό.π.*, σ. 344.

24. Στη μονή του Τιμίου Προδρόμου Σερρών είχε δημιουργηθεί μικρή αλληλοδιδασκτική σχολή με προσπάθειες του Οικουμενικού Πατριαρχείου «πολλὰς τας ωφελείας προσενεγκούσα τη διψώση παιδείας Μακεδονία». Παπαδόπουλος, *ό.π.*, σσ. 30-61.

25. Στόγιουλου Γ., «Η Ιερατική Σχολή στο μοναστήρι του Τιμίου Προδρόμου Σερρών», *Επιστημονικό Συμπόσιο Χριστιανική Μακεδονία*, Θεσσαλονίκη, 1995, σ. 130.

26. Στράτης Γ. Ενάγγελος, «Ευεργέται και Δωρηταί της ελληνικής κοινότητας Σερρών», *Μακεδονικό Ημερολόγιο* 2 (1909), σσ. 142-144.

27. Καρσανίδης, *ό.π.*, σσ. 90-94.

μενα προϊόντα συνιστούσαν συνήθη πρακτική εξοικονόμησης πόρων²⁸, ελλείμματα των οποίων καλύπτονταν από τις Μητροπόλεις²⁹. Από το 1722 ήδη με συνδρομή των κατοίκων συστήθηκε το ελληνικό σχολείο Σερρών³⁰. Για τη συνέχιση λειτουργίας του το 1800, προύχοντες και ευημερούσες συντεχνίες της πόλεως υπό την προεδρία του μητροπολίτου Κωνσταντίνου, παράλληλα με σημαντικές τους εισφορές, επέβαλαν δύο παράδες φόρο σε κάθε φορτίο βάμβακος³¹. Η πρακτική αυτή συνόδευε τη χρηματοδότηση εκπαιδευτικών μονάδων μέχρι το τέλος της εξεταζόμενης περιόδου³². Με έσοδα του συνοικισμού της Σούρπας, (106,5 οθωμ. λίρες ετησίως), λόγου χάρη, που προέρχονταν από εισπράξεις ακινήτων, καλυπτόταν η μισθοδοσία των δασκάλων³³. Στις εκούσιες εισφορές των κατοίκων της πόλης και της επαρχίας, επαφιόταν η συντήρηση του οικοτροφείου του ομίλου «Ορφέα» Σερρών που λειτούργησε το 1908-1909, ενώ μοναδικό σταθερό έσοδό του ήταν η χορηγία του ελληνικού κράτους ποσού 150 λιρών. Με τη συνδρομή των κατοίκων της επαρχίας Αλιστράτης στεγάστηκε το παρθεναγωγείο σε ευρύχωρο κτήριο, ενώ ένα οικοτροφείο, όπου έμεναν 50-80 μαθητές, κυρίως αυτών, των οποίων οι γονείς είχαν σκοτωθεί από Βουλγάρους, ιδρύθηκε το 1904 με έξοδα του σωματίου «Αμφίπολις»³⁴. Η Αλιστράτη, όπου από το 1841 λειτουργούσε η «Κεντρική Ελληνική Σχολή», ενώ από το 1870 το εξατάξιο παρθεναγωγείο με δύο νηπιαγωγεία και στα σχολεία της οποίας φοιτούσαν μαθητές από την επαρχία Ζίχνης, είχε αναδειχθεί σε δεύτερο μετά τις Σέρρες πνευματικό κέντρο της Ανατολικής Μακεδονίας³⁵.

28. Α.Υ.Ε., φακ. 1888, Α.Α.Κ. υπ.2, έγγο. 94/6.5.1888 Υποπροξ. Καβάλας προς Επιτροπή Ε.Ε.Ε.Π, Α.Υ.Ε., φακ. 1889/Α α.α.κ.ΑΒ, έγγο. 316/27.6.89, Α.Υ.Ε. 1905/57, έγγο. 1641 υπ. 2. Επιστ. Χρυσοστόμου, Α.Υ.Ε., φακ. 1906/15, έγγο. 15/3.3.1906.

29. Α.Υ.Ε., φακ. 1906/80, έγγο. 466/1.10.1906.

30. Καρσανίδης, *ό.π.*, σσ. 352-371.

31. Πέννας Π.Θ., *Ιστορία των Σερρών, Από της αλώσεως αυτών υπό των Τούρκων μέχρι της απελευθερώσεώς των υπό των Ελλήνων, 1383-1913*, Αθήνα, 1966, σ. 398. Το εμπόριο βάμβακος μεταξύ Σερρών και Βιέννης και άλλων πόλεων του εξωτερικού απέδωσε μεγάλα ποσά από τον φόρο. Παπαγεωργίου, Π., *ό.π.*, σ. 280.

32. Το 1883 σε σύσκεψη εκκλησιαστικής επιτροπής, αδελφοτήτων, κοινοτικών αρχόντων και εσναφίου γεωργών αποφασίστηκε σύσταση Σχολικής Επιτροπής, προς εξεύρεση πόρων για το κτίσιμο δημοτικής σχολής. Βοζιάνης, Γ., *Ιστορικά - Λαογραφικά της κοινότητας Εμμανουήλ Παπά Σερρών*, Θεσσαλονίκη 1999.

33. Τα ακίνητα αυτά ήταν ένα καφενείο, τρία σιδηρουργεία, ένας λαχανόκηπος, ένας αγρός καπνού, δύο αποθήκες, δύο υποδηματοποιεία, ένα σαγματοποιείο, ένα ξυλουργείο, ένα παντοπωλείο και ένας φούρνος. Τέγου Στεργιάδου Κ., «Σχολεία και εκπαίδευση της περιοχής Νιγρίτας κατά την περίοδο 1913-1915», *Β' Επιστημονικό Συμπόσιο Η Νιγρίτα- Η Βισαλτία δια μέσου της Ιστορίας*, Νιγρίτα, 1996, σ. 376.

34. ΑΥΕ, φακ. 1904/49, υπ. 49, 1. εγγ. 27.10.1905.

35. ΑΥΕ, φακ. 1885/ΑΒΕ,ΔΙ εγγ. 436/30.12.1885 και Βαρλαμίδης Λ., «Αλιστράτη», *Μακεδονικών Ημερολόγιον Παμμακεδονικού Συλλόγου*, 4 (1911) 179-185.

Βασική πηγή οικονομικής ενίσχυσης αποτελούσαν και οι δωρεές ιδιωτών. Η μεγάλη δωρεά του Ιωάννου Κώνστα από 10.800 φιορίνια εξασφάλισε κεφάλαιο επαρκές για την απρόσκοπτη λειτουργία της Σχολής Σερρών³⁶. Ο Αναστάσιος Σαφράνης άφησε για την εκπαίδευση κληροδότημα 3.100 φιορίνια κατατεθειμένα στην Τράπεζα της ελληνικής κοινότητας Βιέννης³⁷. Στους δωρητές της συγκαταλέγεται και ο αρχηγός της Επαναστάσεως του 1821, Εμμανουήλ Παππάς. Ως ευεργέτης της γενέτειράς του, Αλιστράτης, μαρτυρείται ο Ευάγγελος Θωμά, έμπορος στο Βελιγράδι. Εκτός από σημαντικά ποσά στα σχολεία Αλιστράτης, κατέθεσε στη μονή Εικοσιφοίνισσας του Παγγαίου κληροδότημα ικανό να καλύπτει μέρος των εξόδων του οικοτροφείου, καρπού της Συντηρητικής Αδελφότητος 'Η Αμφίπολις'³⁸. Το ποσόν υπέρ της Σχολής είναι 29.000 δραχμές. Δεν αναφέρεται όμως έτος κατάθεσης³⁹. Δωρητής ακινήτων στα σχολεία του Ροδολεΐβους αναφέρεται ο Στοϊλας Χατζηγεωργίου⁴⁰.

Ιδιώτες και κοινότητες συνεισφέρουν στη χορήγηση υποτροφιών. Ο Κ. Σπανδωνής χρηματοδοτεί το 1834 τον Κουτλουμουσιανό μοναχό από την Αμοργό Νεόφυτο Καλούδη, με ποσό 600 γροσίων, ώστε να διδαχθεί την αλληλοδιδασκτική μέθοδο «στο καλύτερο Σχολείο του Αρχιεπισκόπου»⁴¹. Πνευματικές φυσιογνωμίες που άφησαν το ίχνος τους στα εκπαιδευτικά πράγματα υπήρξαν υπότροφοι συλλόγων ή κοινοτήτων. Χαρακτηριστική η περίπτωση του Ιωάννου Πανταζίδη, ο οποίος με έξοδα της κοινότητας Σερρών συμπλήρωσε τις σπουδές του στη Γερμανία, αναγορεύτηκε διδάκτορας φιλοσοφίας στο Πανεπιστήμιο της Γοτίγγης και αργότερα καθηγητής του Πανεπιστημίου Αθηνών και ορίστηκε ως πρόεδρος του «εν Αθήναις Συλλόγου προς Διάδοσιν των Ελληνικών Γραμμάτων» (ΣΔΕΓ)⁴².

Αξιοσημείωτο είναι ότι το από το 1869 εκπαιδευτικό έργο του πατριάρχη Συλλόγου, εντάθηκε από τη δεκαετία του 1880, λόγω των διεθνών εξελίξεων που εδραίωναν βουλγαρικές διεκδικήσεις στα Βαλκάνια.

36. Στράτης, Ιστορία..., ό.π., 1909, σ. 143 και ΑΥΕ, φακ. 1904/49, υπ. 49.1.

37. Στράτης, Οι Ευεργέται..., ό.π.

38. Μέρος της ετήσιας δαπάνης του Οικοτροφείου για μισθούς δασκάλων ανερχόταν σε 700 οθωμλίρες, ενώ για την καθημερινή λειτουργία του σε 36 λίρες ημερησίως που προέρχονταν από τους τόκους του κεφαλαίου του Ευ. Θωμά. Αικατερίνη Κουτουξιάδου, «Ευεργέτες και ευεργεσίες στο χώρο της παιδείας στη Δράμα και στην ευρύτερη περιοχή της (1870-1922)», Δ' Επιστημονική Συνάντηση, Δράμα 16-19 Μαΐου 2002, Δ.Ε.Κ.Π.Ο.Τ.Α. Δράμας 2006, σ. 369.

39. Ζερβός Σ., *Εθνικά Κληροδοτήματα και Δωρεαί*, Αθήνα (1925), σσ. 744, 745, 835.

40. Ό.π., αντίξ. αρ. 385, (Διαθήκη) σ. 839.

41. Πέννα, ό.π., σσ. 414, 416 και Παπακυριάκος, ό.π., σ. 68.

42. Πανταζίδης Ι., *Χρονικόν της πρώτης πεντηκονταετίας του Ελληνικού Πανεπιστημίου*, Αθήνα 1889.

Επί κυβερνήσεως Τρικούπη εγκρίθηκε η χρηματοδότηση του Συλλόγου με 200.000 δραχ. ετησίως, προκειμένου αυτός να ενισχύσει την ελληνική εκπαίδευση, τη γλώσσα και την εθνική συνείδηση στις διεκδικούμενες περιοχές λειτουργώντας ως υπηρεσία του ελληνικού υπουργείου εξωτερικών (ΥΠΕΞ)⁴³. Μία από τις βασικές του ευθύνες ήταν η χορήγηση υποτροφιών για σπουδές επιστημόνων, μελλοντικών δασκάλων και διδασκαλισσών⁴⁴. Με υποτροφία του Συλλόγου συμπλήρωσε σπουδές στη Γερμανία το 1876 ο Ιωάννης Δέλλιος και το 1880 αναγορεύτηκε διδάκτωρ της φιλοσοφίας του Πανεπιστημίου της Ιένας⁴⁵. Υπότροφος του ΣΔΕΓ υπήρξε η Μαρία Οικονόμου από το Σιδηρόκαστρο, μετά την αποφοίτηση της οποίας, το 1909, ο ΣΔΕΓ παρακάλεσε τον πρόξενο Θεσσαλονίκης να την τοποθετήσει σε σχολεία θηλέων της προξενικής του περιφέρειας, λόγω της υποχρέωσης των αποφοίτων να υπηρετήσουν ίσο χρόνο με τη διάρκεια της υποτροφίας τους⁴⁶.

Για την οικονομική στήριξη της εκπαίδευσης αυτών των περιοχών το ΥΠΕΞ συνέστησε υπηρεσία, την Επιτροπή προς Ενίσχυσιν της Ελληνικής Εκκλησίας και Παιδείας, η οποία ανέλαβε στο εξής με τη βοήθεια των προξενείων και των μητροπόλεων την εκπαιδευτική παρέμβαση στις κοινότητες⁴⁷. Με εθνική δαπάνη, λόγου χάρη, ανεγέρθηκε το κτίριο, όπου στεγάζονταν το Αρρεναγωγείο, το Παρθεναγωγείο και το Νηπιαγωγείο Κάτω Τζουμαγιάς⁴⁸, όπως και άλλα. Αυτό δεν συνεπάγεται, ωστόσο, την παραίτηση του Συλλόγου από τις δραστηριότητές του στις κοινότητες. Αντίθετα, συνεχίζει να δραστηριοποιείται με ιδίους πόρους. Με δωρεά 1.100 βιβλίων του ΣΔΕΓ και με ενέργειες του Δημητρίου Μ. Μισυρλή, φιλόλογου, ιδρύθηκε η Δημόσια Βιβλιοθήκη Σερρών, όπου ο ίδιος κληροδότησε τη βιβλιοθήκη του⁴⁹.

43. Βούρη Σοφία, *Εκπαίδευση και εθνικισμός στα Βαλκάνια. Η περίπτωση της βορειοδυτικής Μακεδονίας*, (1870-1904), Αθήνα 1992, σ. 88.

44. Σιδηρούλα Ζιώγου-Καραστεργίου, «Αικατερίνη Λασκαρίδου (1842-1916) και Δημήτριος Καλαμπακίδης (1813-1878): Δύο Πρωτοπόροι Παιδαγωγοί και Εκπαιδευτικοί από το Μελένικο», *Πρακτικά Β' Διεθνούς Επιστημ. Συμποσίου, Οι Σέρρες και η περιοχή τους από την Οθωμανική Κατάκτηση μέχρι τη σημερινή Εποχή*, Β' τόμ., 2013, (489-508), σ. 501 και Πρέκα Μ., «Οι δασκάλες στη συγκυρία του αλυτρωτισμού», σσ. 202-203.

45. Εθνικόν και Καποδιστριακόν Πανεπιστήμιον Αθηνών, Δημήτριος Α. Δημητριάδης, επιμ. *Οι ενεργέται των πανεπιστημίων. Βιογραφικόν απάνθισμα μετά εικόνων*. Εν Αθήναις: Τυπογρ. Καταστήματα Ταρουσοπούλου, 1921.

46. Αρχείο ΣΔΕΓ, «Υποτροφία Αρσακείου», 10/3, α.π.: 156/17.7.1909. Η διαδικασία διορισμού τους κινείται αυτοδίκαια από τον ΣΔΕΓ και Πρέκα, ό.π., σσ. 294-303.

47. Ό.π., σσ. 220-221 και Α.Υ.Ε., φακ. 1902, Α.Α.Κ. 2, φακ. 1891/ΑΑΚ/Α1-3, εγγ. 20.7.1889.

48. Αψηλίδης Γ., «Χρηματοδότηση και επιθεώρηση ελληνικών σχολείων στην περιοχή των Σερρών στις αρχές του 20^{ου} αιώνα», *Σίρις*, τόμος 6^{ος}, Σέρρες, 2002, σσ. 113-114.

49. Γ. Καφταντζής, *Η ιστορία, ό.π.*, σ. 344.

Στόχος των ευεργετών, υπήρξε η ανέγερση σχολείων, η αποστολή βιβλίων, συγγραμμάτων, φυλλαδίων και επιστημονικών οργάνων, καθώς και η χρηματοδότηση διδακτικών και επιστημονικών εκδόσεων, η μισθοδοσία δασκάλων, η χορήγηση υποτροφιών και η ευαισθητοποίηση των πτωχότερων και περισσότερο αμόρφωτων στρωμάτων σε θέματα παιδείας. Η προσωπική εργασία, όπως οι προσπάθειες σύστασης ενός εκπαιδευτηρίου, η δωρεάν διδασκαλία, η επισκευή και οικοδόμηση και γενικότερα η «αμισθί» παροχή υπηρεσιών αποτέλεσε και αυτή μορφή ευεργετισμού⁵⁰. Ο Εμμανουήλ Φωτιάδης, δάσκαλος του γένους, με σπουδές στο εξωτερικό, παράλληλα με τον εμπλουτισμό των σχολείων των Σερρών με βιβλιοθήκες, εποπτικά όργανα διδασκαλίας, νέους γεωγραφικούς χάρτες κλπ., εργάστηκε με ζήλο για την ανέγερση ιδιαίτερης σχολής θηλέων φροντίζοντας, ήδη από την ανάληψη της σχολαρχίας του το 1837, τη μόρφωση των θηλέων⁵¹.

Η ανάληψη πρωτοβουλιών από πρόσωπα με επιρροή, ενεργητικότητα και εθνικό ζήλο αποτέλεσε μοχλό κινητοποίησης γενναίων προσφορών και βελτίωσης γενικότερα της εκπαιδευτικής κατάστασης. Ως υπερδραστήριο άτομο περιγράφεται ο ιατρός Ιωάννης Θεοδωρίδης, πρόεδρος του Φιλεκπαιδευτικού Συλλόγου Σερρών, την περίοδο 1870-1877, όπως και ο Ιωάννης Πανταζίδης που οργάνωσε με πολύ ζήλο τον ΣΔΕΓ⁵², ενώ επί της σχολαρχίας του ήγμασε η Σχολή των Σερρών. Το 1841 αναπτύσσει μαζί του αλληλογραφία ο Σχολάρχης της Κεντρικής Σχολής Αλιστράτης και γραμματέας του Μητροπολίτου Δράμας, Δημήτριος Καλαμπακίδης, οι επαφές του οποίου διευρύνονται προς τον ελληνισμό της διασποράς⁵³. Ζητά από τον ευεργέτη Αναστάσιο Παλλατίδη στη Βιέννη την αποστολή βιβλίων και εποπτικών οργάνων στη Σχολή της Αλιστράτης. Διατηρώντας στενή επαφή με Αθήνα, Κωνσταντινούπολη και με εκπαιδευτικά κέντρα του βόρειου ελληνισμού, όπως Θεσσαλονίκη, Στενήμαχο, Φιλιππούπολη, Βελιγράδι, Αδριανούπολη, Βραΐλα, Μελένικο, Ξάνθη, αναζητά συνεχή ενημέρωση και επαφή με σπουδαίους δωρητές και πνευματικούς ηγέτες⁵⁴.

Οι εναλλακτικές μορφές της ιδιωτικής αυτής παρέμβασης στο δημόσιο βίο, ως πολύπτυχο πρακτικών και συνάρτηση ποικίλων παρα-

50. Κουτουξιάδου, *Εθνική Ευεργεσία...*, ό.π., σ. 170.

51. Πέννας, ό.π. και Εμμαν. Φωτιάδη, *Επιστολή προς τον εν Σέρραις Φιλοπατριδην*, Εκκλησι. Φάρος Αλεξανδρείας 1911, σσ. 478-482.

52. Ι.Δ., «Ιωάννης Πανταζίδης», *Μακεδονικόν Ημερολόγιον*, 1909, σσ. 273-277.

53. Η Αλιστράτη ανήκε διοικητικά στον καζά Ζίχνης του σαντζακίου Σερρών και εκκλησιαστικά υπαγόταν στη Μητρόπολη Δράμας. *Το Αρχαίον του Μητροπολίτη Δράμας - Σμύρνης Χρυσοστόμου*, σ. 391.

54. Ζιώγου-Καραστεργίου, Λασκαρίδου, ό.π., σ. 501.

γόντων, αναδύονται μέσα από κείμενα διαθηκών και επιστολών, όπου συνήθως διαφαίνονται το προφίλ ή τα κίνητρα των ευεργετών και όπου συχνά εξαιρείται η δύναμη και η σημασία της παιδείας⁵⁵. Στη διαθήκη, που φυλάγεται στο Καισαρικό βασιλικό δικαστήριο του Λαντρέχτ ο Παλλατίδης σημειώνει σχετικά: ...*δια να αποδείξω εμπράκτως την ενδόμυχον και την επιθυμίαν μου δια την οποίαν απήλαυσα εκεί προκοπήν, εν ταύτω και την επιθυμίαν μου ότι συνεισφέρω κατά τας δυνάμεις μου εις την αύξησιν του γενναίου προς φωτισμόν της νεολαίας*⁵⁶.

Ανιχνεύεται στην εργασία μας η ευεργετική διάθεση και η πράξη προσφοράς του κληροδότη ή δωρητή και όχι η τύχη του κληροδοτήματος. Η διάθεση του σεργαίου Ιωάννη Κόκκινου να ιδρύσει «Μακεδονικό Ελληνικό Διδασκαλείο» το 1872 αφήνοντας 3.810 οθωμ. λίρες⁵⁷ δεν πρέπει να περνά απαρατήρητη, επειδή η διαθήκη του, με την οποία όριζε τη δωρεά, δεν εκτελέστηκε ποτέ⁵⁸.

Η βούληση των διαθετών κατευθύνεται προςαρμοσμένη στις ιδιαιτερότητες και τις ανάγκες της γενέτειρας κυρίως, καλύπτοντας ζωτικές ανάγκες απομακρυσμένων χωριών ή επαρχιακών πόλεων. Η ποικιλία των κατευθύνσεων των δωρεών, καθώς και το ύψος της προσφερόμενης ευεργεσίας σε σχέση με το σύνολο της περιουσίας του κάθε ευεργέτη διαμορφώνουν ως βασικές παράμετροι την τελική φυσιογνωμία του φαινομένου. Το μέγεθος της ευεργεσίας συνδέεται άμεσα με τη σύγκριση του προσφερόμενου ποσού με την αρχική περιουσία. Θεωρούμε μεγάλους ευεργέτες εκείνους, που διέθεσαν «άπασαν» την περιουσία ή όσων η δωρεά ήταν πολύ υψηλή σχετικά με την αρχική τους περιουσία⁵⁹. Αντιπροσωπευτικό παράδειγμα, ο Γρηγόριος Κωνσταντίνου ή Ρακιτζής, οινέμπορας, που άφησε το σύνολο της περιουσίας του στα εκπαιδευτήρια των Σερρών, από την οποία είχαν ετήσια πρόσοδο 600 οθωμ.λίρες. Κατατάσσεται, έτσι, στους πολύ μεγάλους ευεργέτες της πόλης⁶⁰. Ο Χ[#]Αντώνιος Δημητρίου από Νιγρίτα και η σύζυγός του Φωτεινή με διαθήκη τους το 1875 κληροδότησαν στον Μακεδονικό Φιλεκπαιδευτικό Σύλλογο Σερρών ολόκληρη τη μικρή τους περιουσία. Ο Παλλατίδης άφησε όλα τα περιουσιακά αγαθά του στα σχολεία του Μελένικου⁶¹.

55. Κουτουξιάδου, *Εθνική Ευεργεσία...*, ό.π., σ. 127.

56. Η διαθήκη ανοίχτηκε τον Μάρτιο του 1848. Πέννας, ό.π.

57. ΑΥΕ, Υποπόρξ. Σερρών προς Υπ. Εξ., φακ.131, έγγ. 27.4.1872, φακ.1875, εγγ. 2321.

58. Στράτης, *Ιστορία...*, ό.π., σ. 151.

59. Κουτουξιάδου, *Εθνική Ευεργεσία...*, ό.π., σ. 118.

60. «Βιογραφία του Μεγάλου Ευεργέτου της Ελληνικής Κοινότητας Σερρών, αειμνήστου Γρηγορίου Κωνσταντίνου», *Μακεδονικό Ημερολόγιο* (1909), σσ. 158-160.

61. Τα σχολεία ως το 1913 εξοικονομούσαν 200 λίρες ετησίως από τόκους του κληροδοτήματος. Ως σήμερα, οι ετήσιοι τόκοι (30.000 δραχμές) περιέρχονται στο Γυμνάσιο Σιδηροκάστρου. Μπάκας Θ. Ιωάννης, *Ελληνισμός και η Μητροπολιτική Περιφέρεια*

Στους πολύ μεγάλους ευεργέτες της πόλης των Σερρών ανήκει και ο Θεόδωρος Ν. Δούμπας με τη σύζυγό του, οι οποίοι χρηματοδότησαν την ίδρυση και λειτουργία του Δουμπείου Νηπιαγωγείου, το 1835 την ανέγερση κτιρίου Αλληλοδιδασκτικής σχολής και το 1853 τη στέγαση του πρώτου Παρθεναγωγείου⁶². Κληροδότησε, επίσης, στα σχολεία των Σερρών 25.000 φράγκα⁶³. Εκτός της περιοχής των Σερρών, ο Θεόδωρος άφησε κληροδότημα 40.000 δραχμών στα ελληνικά εκπαιδευτήρια της Θεσσαλονίκης⁶⁴ και σημαντικά ποσά στη Φιλεκπαιδευτική Εταιρεία για την εκπαίδευση των κοριτσιών⁶⁵. Συμπεριλαμβάνεται στις περιπτώσεις εκείνων που ανήκαν σε οικογένειες ευεργετών. Ο Στέργιος Δούμπας, έμπορος βαμβακιού και υφασμάτων, δημιουργός του «Οίκου Δούμπα», ενός των ακμαιότερων της Βιέννης, ως πρόεδρος επί 25 έτη της ελληνικής κοινότητας Βιέννης, ευεργέτησε το Αρσάκειο Παρθεναγωγείο και το Πανεπιστήμιο Αθηνών (1842)⁶⁶.

Αξιόλογο, επίσης, ήταν το κληροδότημα 40.000 φράγκων στα σχολεία της κοινότητας Σερρών του γιού του, Νικολάου Δούμπα, ευεργέτη της Βιέννης, όσο και της Αθήνας⁶⁷.

Ο Σερραίος Δημοσθένης Αδάμ Χατζηλαζάρου, επίσης, μόνιμος κάτοικος Πειραιά το 1877 προσέφερε 600 οθωμ. λίρες στα εκπαιδευτικά και φιλανθρωπικά καταστήματα των Σερρών και άλλες 100 το 1883. Η οικογένεια Χατζηλαζάρου δώρισε στην ελληνική κοινότητα οικόπεδο που ακολούθως παραχωρήθηκε ως στέγη στον Όμιλο «Ορφέα» Σερρών⁶⁸.

Μελενίκου 1850-1912, Διδακτορική Διατριβή, Τμήμα Ποιμαντικής και Κοινωνικής Θεολογίας, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 2003.

62. Prof. J.M. Tjafettas, M., Konecny Elvira, *Nikolaus Dumba (1830-1900), A dazzling figure in imperial Vienna*, Ακακία, 2015.

63. Ο εν Αθήναις Σύλλογος προς διάδοσιν των ελληνικών γραμμάτων, *Η Δράσις του Συλλόγου κατά την Εκατονταετίαν 1869-1969*, εποπτεία του συλλόγου Φιλίππου Στέφανου Δραγούμη, επιμέλεια Άγγελου Ν. Παπακώστα, Αθήνα, σ. 169.

64. Ιωάννης Τσικόπουλος, «Θεόδωρος Ν. Δούμπας», *Μακεδονικό Ημερολόγιο* 3 (1910), σσ. 123-129.

65. Αρχείο Φιλεκπαιδευτικής Εταιρείας (Α.Φ.Ε.), Μητρώων μελών, αρ. 333 δωρεά 1874.

66. Παπαγεωργίου Στέφανος, Έλληνες Ευεργέτες, «Άξιοι της εθνικής ευγνωμοσύνης», Δήμος Αθηναίων - Πολιτισμικός Οργανισμός, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 1997, σ. 107 και Δέλλιος Ι., «Στέργιος Δούμπας - Νικόλαος Δούμπας», *Μακεδονικόν Ημερολόγιον* Π.Σ. 1909, σσ. 269-272. Με έξοδα του έγιναν μεταξύ άλλων τα έργα του Rahl στα Προπύλαια και την Στοά του Πανεπιστημίου Αθηνών, του οποίου θεωρείται Μεγάλος Ευεργέτης. Ο εν Αθήναις Σύλλογος προς διάδοσιν, ό.π.

67. Δέλλιος, ό.π., σσ. 271-272.

68. Το υπόλοιπο ποσό συγκεντρώθηκε με επιβολή φορολογίας στα καπνά 10 παράδες στην οκά και από διάφορες προσφορές Χρηστίδης Ν., *Όμιλος «Ορφέας» Σερρών 1905-2005*, Σέρρες, 2005, σσ. 9-17 και Αψηλίδης Γ., «Το οικοτροφείο του ομίλου “Ορφέα”

Ανάμεσα στα εξέχοντα ονόματα δημοσιευμένα στον *Νεολόγο* το 1885 συγκαταλέγονταν εκείνα των αδελφών Δ. Χατζή Κυριάκου, του Χατζή Αποστόλου Χρυσάφη, των οικογενειών Στέργιου Δούρου και Στέργιου Φωκά, όπως και των Δημήτριου Κων. Τζεράχη, Δημοσθένη Αδάμ Χατζηλαζάρου, Γιαννάκη Κωνσταντίνου, Β. Σταμούλη, Νικολάου Κωνσταντίνου ή Νικόλτσιου. Ο τελευταίος κληροδότησε τη μισή περίπου περιουσία του στα σχολεία Σερρών και στο νοσοκομείο (1894). Στα ονόματα των ευεργετών περιλαμβάνεται και η μονή του Τιμίου Προδρόμου. Στα τέλη του 19^{ου} αιώνα σημαντική για τη λειτουργία των εκπαιδευτηρίων Σερρών ήταν η δωρεά του Νικολάου Πόρναλη, που αφιέρωσε τη ζωή του στην υπηρεσία κοινοτικών και εκπαιδευτικών ζητημάτων, ενώ με διαθήκη του δώρισε σημαντικά ποσά στα σχολεία της πόλης⁶⁹. Αξιοσημείωτες οι δωρεές μέσω διαθήκης του Ιωάννη Παπαγεωργίου, ο οποίος το 1866 αφιέρωσε 3.000 γρ. στο ελληνικό κράτος, στο ελληνικό σχολείο Σερρών 2.000 γρ., στο αλληλοδιδασκικό 5.000 γρ., στο παρθενωγείο 3.000 γρ., κ.λπ.⁷⁰

Εκτός των Σερρών, κωμοπόλεις ή χωριά υπήρξαν αποδέκτες ευεργετικών χειρονομιών. Τα σχολεία του Μελενίκου (ή Σιδηρόκαστρου), λόγω χάρι, είχαν τους ευεργέτες τους, ως σπουδαιότερος αναφέρεται ο ιατρός Παλλατίδης, εγκατεστημένος στη Βιέννη, οι ετήσιοι τόκοι του κληροδοτήματός του οποίου ανέρχονταν σε 200 χρυσές λίρες⁷¹. Ως σημαντικά κληροδοτήματα κατατεθειμένα στην Κασέλα του Αγίου Γεωργίου της Βιέννης αναφέρονται εκείνα των Γεωργίου Χατζηνικολάου, Μανασσή Ηλιάδη, αλλά και Μελενίκιων διαβιούντων στην Αυστροουγγαρία, όπως του Χρήστου Μάνου και του Μανασσή Ηλιάδη⁷².

Μεγάλοι ευεργέτες, χωρίς να σχετίζονται με συγκεκριμένο τρόπο με το σαντζάκι Σερρών, συνειδητοποιώντας και μόνο την εθνική σημασία που ενείχε η ανασυγκρότηση της εκπαίδευσης στις αλύτρωτες περιοχές κάλυπταν σημαντικές εκπαιδευτικές ανάγκες των ομογενών τους. Ο Αναστάσιος Τσούφλης από το Τσεπέλοβο Ηπείρου, επιχειρηματίας στη Μολδαβία, παραχώρησε ολόκληρη την περιουσία του στο ελληνικό κράτος. Διέθεσε μεγάλα χρηματικά ποσά για τη δημιουργία των

Σερρών», στο *Όμιλος «Ορφέας» Σερρών. Εκατό Χρόνια από την ίδρυσή του 1905-2005*, Σέρρες 2005, σσ. 45-57.

69. Μπάκας Ι., «Ευεργέτες των φιλεκπαιδευτικών και φιλανθρωπικών καταστημάτων των Σερρών την περίοδο 1870-1912 μέσα από τον τύπο της εποχής», στο *Όμιλος «Ορφέας» Σερρών, ό.π.*, σσ. 89-105.

70. Στράτης, *Οι Ευεργέται*, ό.π., σσ. 143.

71. Κουμλίδου Θ. Αικατερίνη, «Μελένικον... "των Ελλήνων οι κοινότητες", Κοινωνικές και οικονομικές συνιστώσες της εκπαίδευσης του τελευταίου αιώνα της Τουρκοκρατίας. Η περίπτωση της Σχολής Μελενίκου», εκδ. Ερωδιδός, 2015, Θεσσαλονίκη.

72. *Ό.π.* και Πέννας, ό.π.

Τσουφλείων Διδασκηρίων στην Μακεδονία και την ανάπτυξη της ελληνικής παιδείας σε 85 σχολεία. Ένα κτήριο των σχολείων Άνω και Κάτω Καμεικίων οικοδομήθηκε με την ενίσχυση του «Τσουφλείου κληροδοτήματος» (500 λίρες), όπως στον καζά Πετριτσίου το οικοτροφείο και στο Νευροκόπι το οικοδόμημα που φιλοξενούσε τετρατάξιο σχολείο, αρρεναγωγείο, τετρατάξιο παρθενγωγείο και νηπιαγωγείο⁷³. Η λειτουργία τους στηριζόταν σε εισφορές της ελληνικής κοινότητας και της εκκλησίας, δωρεές ιδιωτών, κυρίως ελλήνων εμπόρων του Νευροκοπίου και σε επιχορηγήσεις του Φιλεκπαιδευτικού Συλλόγου Σερρών.

Η ευεργετική πρωτοβουλία στον τομέα της νηπιακής εκπαίδευσης του Βασιλείου Μελά (1819-1884) στα τέλη του 19^{ου} αιώνα έρχεται να καλύψει εκπαιδευτικά κενά και στο σαντζάκι των Σερρών. Το 1883 με διαθήκη του παραχωρεί σημαντικό μέρος της ακίνητης περιουσίας του, το ιδιόκτητο μέγαρο στην Αθήνα -μετέπειτα στέγη του Ταχυδρομείου- για τη δημιουργία ενός «Νηπιακού Επιμελητηρίου» που θα έφερε το όνομά του με σκοπό την ίδρυση νηπιαγωγείων σε ελεύθερες και υπόδουλες περιοχές⁷⁴. «Ο Βασίλειος Μελάς άτεκνος και κάτοχος σημαντικής περιουσίας, Ηπειρώτης την καταγωγήν και φιλόπατρις, ως οι πλείστοι των Ηπειρωτών...»⁷⁵, προσπάθησε με ρεαλιστικό τρόπο να θεραπεύσει τα εκπαιδευτικά προβλήματα της εποχής του. *Γενόμενος κάτοχος μεγάλης περιουσίας, κατήλθεν εις στην Ελλάδα συναποκομίζων και διαφυλάττων ως περίαπτον εν τη καρδιά αυτού την γνώμην του αδελφού του Λέοντος, κηρύττοντος ότι “η σπουδαιότερα υπηρεσία εις την πατρίδα Ελλάδα είναι η μόρφωσις των τέκνων της”*⁷⁶. Ο Μελάς αναφερόμενος στη διατιθέμενη περιουσία ορίζει να δαπανηθούν τα ενοίκια του Μεγάρου που έκτισε: *...προς ίδρυσιν και συντήρησιν νηπιαγωγείου οπουδήποτε ήθελον εγκρίνη, εκ τ ός μ ό ν ο ν της π ό λ ε ως των Αθηνών, ήτις ευμοιρεί εκπαιδευτικών καταστημάτων...*⁷⁷. Με διαχειριστές του ιδρύματος τους Μιχαήλ Μελά, Βίκτορα Μελά και Δημήτριο Βικέλα το Νηπιακό Επιμελητήριο Μελά (Ν.Ε.Μ.) φαίνεται ότι συνέβαλε στην κατασκευή

73. Διαθήκη Αναστασίου Τσουφλή της 17/4/1870. Υπουργείον Παιδείας, *Μητρώον των εις την άμεσον διαχείρισιν και των εις την εποπτείαν του Υπουργείου Παιδείας και θρησκευμάτων υπαγομένων κληροδοτημάτων*, τόμος 1, Αθήνα 1929 (ΜΗΚ), σσ. 1051-1073.

74. Διαθήκη Βασιλείου. Μελά της 7/10/1883 ολ. αρ. 4451/αρ.5451, ΜΗΚ, αρ. 70, σσ. 358-360, Ιστορικό Αρχείο Υπουργείου Εξωτερικών (ΑΥΕ), φακ. 1884/Δ60, υπφ. 2 και Δ. Βικέλας, *Η ζωή μου, παιδικαί αναμνήσεις - νεανικοί χρόνοι*, Αθήνα, Σύλλογος προς Διάδοσιν Ωφελίμων Βιβλίων, 1908, σσ. 103, 119, 128, 130, 135, 151.

75. Συγγρός Ανδρέας, *Απομνημονεύματα*, Αθήνα, Εστία, 1908, σ. 43.

76. Διαθήκη Β. Μελά, ό.π., σ. 360.

77. Άρθρο 1^ο του Καταστατικού Ν.Ε.Μ. της 29/5/1893. Εφημερίς της Κυβερνήσεως, αρ. 116, 21/6/1893.

και επισκευή 160 σχολικών ιδρυμάτων τόσο στα τότε σύνορα του ελληνικού κράτους, όσο και σε «αλύτρωτες» περιοχές⁷⁸. Διασυνδέθηκε με περιοχές του υπόδουλου ελληνισμού, όπου η παιδεία ήταν ζωτική ανάγκη, δεδομένης της παρουσίας αντίπαλων εθνικισμών. Μεταξύ αυτών βοήθησε στην ίδρυση 19 σχολικών κτιρίων στη Μακεδονία μέχρι το 1928⁷⁹. Ενδεικτικά αναφέρουμε από τις συνεδριάσεις του Ν.Ε.Μ. εκείνη της 27 Απριλίου 1906, όπου αναφέρεται κατάλογος οικονομικών προϋπολογισμών για σχολεία, μεταξύ των οποίων εκείνα της Νιγρίτας⁸⁰, για τα οποία εγκρίθηκαν 7.500 δραχμές ή 300 οθωμ. λίρες. Από το κληροδοτήμα οικοδομήθηκαν και λειτούργησαν σχολεία στο Μελένικο, το Πετρισί, τη Ζηλιάχωβα, τις Σέρρες, τη Νιγρήτα, το Σιδηρόκαστρο. Στη Συνεδρίαση της επιτροπής του Ν.Ε.Μ. της 25/10/1905 γίνεται αναφορά στη χορηγία 10.000 δρχ. «*δια την αποπεράτωσιν της εν Νιγρίτη της Επαρχίας Σερρών σχολής*», ενώ στη Συνεδρίαση της 7/11/1909 στην ανέγερση Αστικής σχολής Σερρών⁸¹.

Ο ευεργετικός απόηχος του κληροδοτήματος του Απόστολου Αρσάκη, στο οποίο στηρίχθηκε η Φιλεκπαιδευτική Εταιρεία (Φ.Ε.) στην Αθήνα, θεσμός πανελλήνιας εμβέλειας, κεντρικός φορέας της γυναικείας εκπαίδευσης, φθάνει και στο σαντζάκι των Σερρών, δεδομένου ότι, επιπλέον, έργο της ήταν η δωρεάν εκπαίδευση αρσασκιάδων διδασκαλισσών και η αποστολή τους σε σχολεία του αλύτρωτου ελληνισμού. Στα Πρακτικά Συνεδριάσεων της Φ.Ε., λόγου χάρι, πληροφορούμαστε τη δωρεάν αποδοχή της Μαρίας Μανασσή εκ Σερρών *ως μαθήτριας εξωτερικών Σχολείων ..καταστραφείσης οικονομικώς της μητρός της*⁸².

Οι ιδέες, οι αντιλήψεις προσώπων με πνευματική και επιστημονική εμβέλεια που αδημονούσαν για την απελευθέρωση της πατρίδας τους, δεν άφηναν ανεπηρέαστους κληροδοτές και δωρητές, αλλά κατέυθυναν με διορατικότητα διαθέσεις και κληροδοτικές τους προτιμήσεις, ώστε η ωφέλεια των κεφαλαίων τους να στρέφεται σε άμεσες κοι-

78. Συνεδρίασις της 20 Νοεμβρίου 1893. *Βιβλίον Πρακτικών των Συνεδριάσεων της Διαχειριστικής Επιτροπής του Νηπιακού Επιμελητηρίου Μελά 1893-1917*.

79. ΜΗΚ, σ. 361.

80. Τα υπόλοιπα σχολεία είναι των χωριών: Προσοτσάνης, Δράμας, Βογδένιτσας, Φλώρινας, Άνω Μπελίτσας, Δοϊράνης, Στρώμνιτσας, Λαγκαδά και Γιαννιτσών. Συνεδρίασις της 27 Απριλίου 1906. Βιβλίον Πρακτικών ό.π. Κουτουξιάδου Αικατερίνη, «Οι διαδικασίες συγκρότησης της νηπιακής αγωγής κατά τον 19^ο αιώνα στην ανατολική Μακεδονία. Η περίπτωση του Βασιλείου Μελά στην περιοχή της Προσοτσάνης (1904-1906)», *Ε΄ Επιστημονική Συνάντηση Δράμας* (Μάιος 2006).

81. Συνεδρίασις της 28/2/1902. *Βιβλίον Πρακτικών των Συνεδριάσεων της Διαχειριστικής Επιτροπής του Νηπιακού Επιμελητηρίου Μελά 1883-1917*.

82. Συνεδρίασις Φ.Ε. της 8/10/1913. Πρακτικά συνεδριάσεων της Φιλεκπαιδευτικής Εταιρείας του 1913.

νωνικές και εκπαιδευτικές ανάγκες⁸³. Χαρακτηριστικό το παράδειγμα του Δημητρίου Μαρούλη, ο οποίος αξιοποιώντας γνωριμίες με ισχυρούς οικονομικούς παράγοντες εξασφάλισε οικονομική βοήθεια από τη Γερμανία για την απρόσκοπτη λειτουργία του Διδασκαλείου του, ιδιαίτερα μετά τα εμπόδια που αντιμετώπιζε από όσους αντιδρούσαν στην ίδρυσή του. Την προσφυγή του σε φιλέλληνες της Ευρώπης δεν τη θεώρησε ποτέ επαιτεία ούτε υποτέλεια. Στην εύλογη κάποτε κατηγορία ότι προσφέρει εκδουλεύσεις στους ξένους απάντησε: *...ενόσω δεν ευρίσκω το απαιτούμενον χρήμα εν τω τόπω, ου μόνον εν Γερμανία, Ελβετία, Ολλανδία, οπόθεν πολλαχώς το Έθνος μου πολλάκις ευεργετήθη, θα ζητήσω την αναγκαίαν συνδρομήν, αλλά και αν εκείθεν μου αρνηθώσιν ποτέ αυτήν... θ' απέλθω και εις αυτάς τας Ινδίας*. Πέτυχε την ενίσχυση του Μακεδονικού Συλλόγου από θρησκευτικά σωματεία Γερμανών, Ελβετών και Ολλανδών με 800 χρυσές λίρες⁸⁴. Το Διδασκαλείο του εξακολούθησαν να το ενισχύουν οι ιεραπόστολοι με ετήσιες εισφορές 20.000 μάρκων περίπου⁸⁵.

Δίπλα σε μεγάλους ευεργέτες με κληροδοτήματα εθνικής εμβέλειας, μικρότεροι δωρητές με ευεργεσίες που ενίσχυναν οικονομικά την κατασκευή ή τη λειτουργία ενός σχολείου κινητοποιούνταν με την αίσθηση της συμβολής, έστω και ελάχιστης, στο εθνικό έργο της οικοδόμησης της παιδείας. Συγκινητική ήταν η προσέλευση των Σερραίων ως δωρητών στην ανέγερση των εκπαιδευτηρίων της κοινότητας. Ο Τριαντάφυλλος Αθανασίου, παντοπώλης, κληροδότησε στα σχολεία των Σερρών 200 οθωμ. λίρες. Το 1885 η Μαγδαληνή, σύζυγος του Μιχαήλ Δούκα, άφησε, εκτός άλλων δωρεών, και δέκα οθωμ. λίρες υπέρ των εκπαιδευτηρίων. Για την κεντρική σχολή Σερρών ο Κωνσταντίνος Ισακαλίδης παρέδωσε στην εφορεία των εκπαιδευτηρίων πέντε λίρες, ενώ μία λίρα ο Αλκιβιάδης Βογιουκλής⁸⁶.

Ευγενής φιλοδοξία των διαθετών ήταν η διαιώνιση του κληροδοτήματος, το οποίο θεωρούσαν «κτήμα ες αεί» της χώρας τους. Φρόντιζαν με τους δικούς τους υπολογισμούς για την «εις το επ' άπειρον» διατήρηση της λειτουργίας του ιδρύματος ή άλλης εκπαιδευτικής ωφέλειας μέσα από τη χορηγία κεφαλαίου ικανού να ανταποκριθεί στις οικονομικές

83. Κουτουξιάδου, *Εθνική Ευεργεσία...*, ό.π., σσ. 324-233.

84. Καφταντζής, *Ιστορία*, ό.π., σ. 343.

85. Μπέγκος Α., «Δημ.Μαρούλης-Ο επαναστάτης δάσκαλος», *Σερραϊκά Χρονικά*, τόμ. 12^{ος}, Αθήνα 1996, σ. 93.

86. Μπάκας Ι., «Ευεργέτες των φιλεκπαιδευτικών και φιλανθρωπικών καταστημάτων των Σερρών την περίοδο 1870-1912 μέσα από τον τύπο της εποχής», *Σέρρες* 2005, σσ. 89-105.

απαιτήσεις των μετά το θάνατό τους εποχών⁸⁷.

Η σύνδεση του ονόματος του ευεργέτη με το ίδρυμα, στη σύσταση ή συντήρηση του οποίου έχει συμβάλει, αποτελούσε μορφή κοινωνικής αναγνώρισης και απόκτησης της λαϊκής ευγνωμοσύνης για την προσφορά του⁸⁸. «Γρηγοριάς», λόγου χάρη, μετονομάστηκε το Κεντρικό Παρθεναγωγείο ως απότιση φόρου τιμής προς τον μεγάλο ευεργέτη της σχολής, Γρηγόριο Ρακιτζή. Η εγχάραξη του ονόματος του ευεργέτη-ιδρυτή εκπαιδευτηρίου σε ειδική μαρμάρινη πλάκα τοποθετημένη στην είσοδο ή σε κεντρική αίθουσα του κτιρίου ήταν απαραίτητη κίνηση των εκτελεστών της διαθήκης του, που οδηγούσε στη διατήρηση του ονόματος του στη συλλογική μνήμη. Ως θεμέλιος λίθος στο περίφημο παρθεναγωγείο Σερρών κατατέθηκε η εξής επιγραφή του 1891: *Επί αυτοκράτορος Σουλτάν Αβδούλ Χαμίτ Β', αρχιερατεύοντος Κωνσταντίνου Βαφείδου, εφορευόντων Κωνσταντίνου Καπέτη, Ιωάννου Παπαμαρκίδου, Κωνσταντίνου Πέτροβιτς, Γεώργιος Κωνσταντίνου, Σερραίος, το γένος Έλληνη, Παρθεναγωγείον τούτο ιδία δαπάνη επί χρησταίς ελπίσιν ίδρυσεν...*⁸⁹. Ο Γάλλος περιηγητής V. Berard, μετά από ταξίδι τριών ετών στη Μακεδονία (1890-1892) σημείωνε με θαυμασμό και απορία για τους Έλληνες: *...κάθε χωρίο της Μακεδονίας έχει γραμμένο στη μετώπη του σχολείου το όνομα του δωρητή, που όλη τη ζωή ιδροκόπησε για να κερδίσει μια περιουσία που τελικά τη χρησιμοποίησε με τον μόνο τρόπο που του υπαγόρευε η αγάπη του για το γένος και τη δόξα*⁹⁰. Οι προσδοκίες του ιδιώτη αυτού χορηγού για μεταθανάτια κοινωνική αναγνώριση και «ένταξή του στο εθνικό σύνολο» συμπορεύονταν με τις προσδοκίες του έθνους-κράτους για ενότητα και ολοκλήρωση⁹¹.

Οι πλουσιοπάροχες προσφορές αποτέλεσαν δέλεαρ και παράδειγμα για αντίστοιχες εισφορές μεγάλου αριθμού μικρότερων δωρητών, που συμμετείχαν ενεργά στη στήριξη εκπαιδευτικών θεσμών. Τόσο στην πόλη των Σερρών, όσο και σε μεγάλο αριθμό χωριών ιδρύονταν και λειτουργούσαν σχολεία και των δύο βαθμίδων εκπαίδευσης χάρη στις συνεχείς εισφορές τόσο εγχώριων παραγόντων, όσο και αποδήμων του εξωτερικού⁹².

Από έρευνα διαπιστώθηκε ότι ο αριθμός των ευεργετών που διέθεταν ανώτερη ή ανώτατη μόρφωση υπερείχε εκείνου των κατεχόντων

87. Κουτουξιάδου, *Εθνική Ευεργεσία...*, ό.π., σσ. 185, 204.

88. Ό.π., σσ. 185-186.

89. Καφταντζής Γ., «Η εκπαίδευση στον καζά Σερρών μέσα από κανονισμούς και κώδικες», *Σερραϊκά Χρονικά*, τόμ. 11^{ος}, Αθήνα, 1993, σ. 84.

90. Κόγκινος Γ., «Η πόλη των Σερρών», *Σερραϊκά Ανάλεκτα*, 2 (1993-1994) 89.

91. Κουτουξιάδου, *Εθνική Ευεργεσία...*, ό.π., σ. 112.

92. Ό.π., σ. 116.

στοιχειώδη μόρφωση ή των αναλφάβητων. Η υπεροχή αυτή συνδέεται τόσο με την κοινωνικοοικονομική τους κατάσταση, όσο με τον χώρο προέλευσής τους, δηλαδή, χώρες του εξωτερικού, όπου έδρασε το πιο εύπορο και καλλιεργημένο τμήμα της αστικής τάξης των ελλήνων ομογενών⁹³. Μερικοί, μάλιστα ασχολήθηκαν επαγγελματικά στο πεδίο της εκπαίδευσης. Γυμνασιάρχης Σερρών διετέλεσε ο Δέλλιος (1853-1919), ο οποίος μετά από διακοπή σπουδών του στην Αθήναι, λόγω ανωτέρων εθνικών λόγων, τις σπουδές στη Γερμανία και την ενασχόλησή του με την παιδαγωγική στη Λειψία, αναγορεύτηκε το 1880 διδάκτωρ της φιλοσοφίας του Πανεπιστημίου της Ιένας. Υπήρξε πρόεδρος του Παμμακεδονικού Συλλόγου Αθηνών (1910-12) που εξέδιδε το *Μακεδονικόν Ημερολόγιον*. Εκπαιδευτικός υπήρξε και ο αδελφός του, Νικόλαος, σε τεχνικά μαθήματα και στη μουσική στο Ωδείο Λόττνερ κ.ά. και στις Σέρρες. Ο ίδιος, εκτός από αξιόλογος μουσικός και τεχνοκρίτης, υπήρξε κληροδότης 10.000 δραχμών στο Ωδείο Σερρών «Ορφεύς» για την ετήσια βράβευση του καλύτερου μαθητή, καθώς και δωρητής μουσικού οργάνου⁹⁴. Οικογενειακός ιατρός της αυλής των Αψβούργων και μέλος της ιατρικής συνδιδακτορίας στη Βιέννη υπήρξε ο Αναστάσιος Παλλατίδης από το έτος 1830⁹⁵.

Ως ιδιαίτερη φυσιογνωμία αναφέρεται ο Δ. Μαρούλης, Ηπειρώτης, που σπούδασε στην Ζωσιμαία Σχολή των Ιωαννίνων και κατόπιν στη Ριζάρειο Εκκλησιαστική Σχολή ως υπότροφος. Η φιλομάθειά του τον ώθησε σε σπουδές στη Φιλοσοφική Σχολή Αθηνών, την οποία, όμως, πρόωρα εγκατέλειψε προκειμένου να διδάξει ως δάσκαλος των θρησκευτικών στη Γερμανική Ευαγγελική Σχολή Σμύρνης. Από εκεί ο Μαρούλης βρέθηκε στη Γερμανία, όπου σπούδασε θεολογία, φιλοσοφία και παιδαγωγικά σε διάφορα Πανεπιστήμια, ανακηρύχθηκε διδάκτωρ του Πανεπιστημίου της Τυβίγγης και το 1869 επέστρεψε αναλαμβάνοντας τη διεύθυνση του Γυμνασίου Θεσσαλονίκης. Το 1870 στις Σέρρες ανέλαβε τη διεύθυνση του εκεί ημιγυμνασίου, του τότε ανώτερου σχολείου της πόλης ισοδύναμου των «Ελληνικών», και ανέπτυξε σπουδαία εκπαιδευτική δραστηριότητα την περίοδο 1870-1885⁹⁶.

Ως φορείς ευρωπαϊκών πολιτισμικών προτύπων, πολλοί ευεργέτες έχοντας δραστηριοποιηθεί στις ευρωπαϊκές χώρες στρέφουν το ενδιαφέρον τους σε εκπαιδευτικούς χώρους με ανύπαρκτη ή υπολειπόμενη υποδομή, όπου εισάγουν παιδαγωγικές καινοτομίες με τη φιλοδοξία να

93. Ό.π., σ. 207.

94. Δώρισε το αρμόνιο του Ι. Δέλλιου στο ίδιο Ωδείο. Εθνικόν και Καποδιστριακόν, ό.π.

95. Κουμλίδου, ό.π.

96. Μπέγκος, ό.π., σ. 87.

καταστήσουν το ίδρυμα πρωτοποριακό, δομημένο σύμφωνα με ευρωπαϊκές προδιαγραφές. Την ανάγκη της γυναικείας εκπαίδευσης, λόγου χάρη, είχαν συνειδητοποιήσει πολλοί ευκατάστατοι έμποροι και πνευματικές φυσιογνωμίες του τόπου. Με επιχορηγήσεις, ενδεικτικά, των Θ. Δούμπα, Ν. Στεργίου, Βασ. Κρικότηζιου και Κ. Σπανδωνίδου, καθώς και με οίκημα της μητέρας του Θ. Δούμπα, λειτούργησε το 1853 στις Σέρρες το πρώτο Παρθεναγωγείο⁹⁷. Αλλά και ο Ρακιτζής, ζώντας λιτά και ασκητικά δαπάνησε 10.000 χρυσές λίρες στην οικοδόμηση του Κεντρικού Παρθεναγωγείου (1891-1893)⁹⁸. Έτσι, η «Σχολή των κορασιών» από την οικία της κυράς Αγώτσιως και κατόπιν το παλιό Δούμπειο Νηπιαγωγείο, «προήχθη» σε ανώτερο Παρθεναγωγείο βρίσκοντας μόνιμη στέγη στη «Γρηγοριάδα»⁹⁹. Ο Ρακιτζής επιστάτησε στην ανέγερση του Δουμπείου Νηπιαγωγείου, στο οποίο διέθεσε σημαντικά ποσά και ο ίδιος, όπως και στην ανέγερση του Ορφανοτροφείου, θεσμών που διαμόρφωναν νέους αναγκαίους τομείς εκπαίδευσης.

Ο Δέλλιος έδωσε νέα πνοή στα εκπαιδευτικά πράγματα της πόλης. Προήγαγε το σχεδόν εξαθροωμένο Ημιγυμνάσιο σε πλήρες Γυμνάσιο, το οποίο αναγνωρίστηκε το 1884 ισότιμο προς τα γυμνάσια του Κράτους. Προσάρτησε τμήμα διδασκαλείου για την εξάσκηση των δημοδιδασκάλων στο κλασσικό Γυμνάσιο, όπου δίδασκε φιλοσοφία και παιδαγωγική. Βάσει προτροπών και συστάσεων του αυξήθηκαν τα ενοριακά σχολεία, αποσπάστηκε το Ελληνικό σχολείο από το Γυμνάσιο, έγινε εξατάξιο, η Κεντρική Δημοτική Σχολή αναβαθμίστηκε σε εξατάξια Αστική, ιδρύθηκε πρότυπο Εθνικό Οικοτροφείο για τους άπορους έλληνες μαθητές, στόχους της ξένης προπαγάνδας¹⁰⁰. Πρότεινε την από κοινού συγκρότηση αναγνωστηρίου, με τη φιλόμουση αδελφότητα «Ουρανία», καθώς και τη συνένωση των βιβλιοθηκών του Συλλόγου και του Γυμνασίου σε ενιαίο ασφαλές λιθόκτιστο οικοδόμημα¹⁰¹. Παράλληλα καταργήθηκε η αλληλοδιδασκτική μέθοδος, ενώ ο ίδιος εισήγαγε νέο εκπαιδευτικό σύστημα και συνέταξε νέο αναλυτικό πρόγραμμα¹⁰².

Η ίδρυση από τον Μακεδονικό Σύλλογο Διδασκαλείου Αρρένων έγινε με εισήγηση του Μαρούλη, το οποίο διηύθυνε και ανέδειξε σε πηγή εθνικής δύναμης¹⁰³. Ο ίδιος ίδρυσε αργότερα δεύτερο Διδασκαλείο, ό-

97. Στράτης, *Οι Ευεργέται*, ό.π., σ. 143.

98. Αγγέλου-Βλάχου Ε., *Η παιδεία εις τας τουρκοκρατούμενας Σέρρας*, Αθήνα, 1935, σ. 41.

99. Καφταντζής, *Ιστορία*, ό.π., σ. 338.

100. Ό.π., σ. 64.

101. Πέννας, ό.π., σ. 407.

102. Ευαγγελόπουλος, ό.π., σσ. 74, 76.

103. Παπαδόπουλος, ό.π., σσ. 51-57.

που εφάρμοσε καινοτόμο για την εποχή εκπαιδευτικό πρόγραμμα. Στην οργάνωση του Διδασκαλείου και του οικοτροφείου της Σχολής εφάρμοσε την αρχή της αυτενέργειας των μαθητών. Πρωτοποριακή ήταν η ένταξη της διδασκαλίας της γερμανικής γλώσσας στο πρόγραμμα, όπως και η δημιουργία μουσικού τμήματος, με διδασκαλία φωνητικής και ενόργανης με βιολί με ταυτόχρονη συγκρότηση της πρώτης ελληνικής χορωδίας. Το 1878 ίδρυσε τυπογραφείο και εξέδωσε την πρώτη σερραϊκή εφημερίδα «Μακεδονία» και το έργο του «Απολογία». Δεν δίστασε να προχωρήσει στη δημιουργία Διδασκαλείου θηλέων. Δείγμα της οξυδέρκειάς του ήταν η πρόταση για σύντομη διδασκαλία της ιστορίας της οθωμανικής αυτοκρατορίας. Η γνώση αυτή θεωρούσε ότι θα ισχυροποιούσε τα επιχειρήματα υπέρ των διεκδικήσεων των Ελλήνων, δεδομένου ότι θα γνώριζαν καλύτερα τα κατακτημένα ελληνικά εδάφη¹⁰⁴.

Κινούμενοι πολλοί ευεργέτες από το πνεύμα ενός πολιτιστικού πατριωτισμού που διαπερνά τα όρια της γενέτειρας στρέφονται σε περισσότερες οθωμανοκρατούμενες ή ελλαδικού χώρου περιοχές στοχεύοντας στην ενίσχυση θεσμών με πανελλήνια εμβέλεια, όπως η παιδεία. Ο Δέλλιος, πέρα από ό,τι κληροδότησε στην εκπαίδευση Σερρών, όπως τη βιβλιοθήκη του στο Γυμνάσιο Σερρών, άφησε την περιουσία του στο Πανεπιστήμιο Αθηνών για μεταπτυχιακές σπουδές επιστημόνων, εκτύπωση προτύπων επιστημονικών εργασιών, συλλογή λαογραφικού υλικού κ.λπ.¹⁰⁵. Ανάμεσα σε όσους στράφηκαν στη χρηματοδότηση θεσμών του εθνικού κέντρου ανήκουν ο Θ. και ο Ν. Δούμπας, που, εκτός από κληροδοτήματα που άφησαν στην περιοχή των Σερρών με προαγωγή των ελληνικών συμφερόντων στη Μακεδονία και αλλού, ευεργέτησαν το Αρσάκειο Παρθεναγωγείο και το Πανεπιστήμιο Αθηνών¹⁰⁶.

Πολλοί ευεργέτες στράφηκαν στην πολιτική περισσότερο από αίσθηση «κοινωνικής ευθύνης και προσφοράς στον τόπο τους. Αν και η φιλοσοφία του ευεργετισμού δεν επικαλύπτεται από πολιτικές σκοπιμότητες, υπήρξαν αρκετοί ευεργέτες που ασχολήθηκαν με την πολιτική και πολιτικοί που προέβησαν σε γενναϊόδωρες πράξεις. Ο Δέλλιος διετέλεσε μέλος της Εκπαιδευτικής Επιτροπής του Υπ. Εσωτερικών, βουλευτής Σερρών το 1915 (κόμμα Γούναρη) και αντιπρόεδρος της Βουλής. Ο Ν. Δούμπας (1826-1900) εξελέγη πολλές φορές βουλευτής της Άνω Αυστροουγγρικής Βουλής (Διαίτης), χρημάτισε μυστικοσύμβουλος στην

104. Πολίτης Δημ., *Η εθνική διάσταση της εκπαίδευσης στον αλύτρωτο ελληνισμό της Μακεδονίας- Θράκης-Ηπείρου κατά την ύστερη τουρκοκρατία: απόψεις και εκπαιδευτική δραστηριότητα εκπαιδευτικών*, Μεταπτυχιακή Εργασία, σσ. 150, 159, 161 και Μπέγκος, ό.π., σ. 93.

105. Εθνικόν και Καποδιστριακόν, ό.π.

106. Ενδεικτικά: Δωρεά 1380 δρχ. του 1874. (Α.Φ.Ε.), Μητρώον μελών, αρ. 1684.

Αυλή του αυτοκράτορα και εισηγητής του προϋπολογισμού των εξωτερικών υποθέσεων¹⁰⁷. Εργαζόταν από κοινού με τον πρωθυπουργό Χαρίλαο Τρικούπη.

Μια όψη του ευεργετισμού ανιχνεύεται στις γενναιόδωρες χειρονομίες δωρητών και ευεργετών φιλεκπαιδευτικών συλλόγων και αδελφοτήτων. Στις Σέρρες ειδικότερα, υπήρχε σημαντική φιλεκπαιδευτική οργάνωση¹⁰⁸. Η συνεισφορά σωματείων και φιλεκπαιδευτικών συλλόγων που συγκροτήθηκαν κατά το δεύτερο μισό του 19^{ου} αιώνα και τις αρχές του 20^{ου} με προτροπή της ελληνικής κυβέρνησης συμπλήρωνε την κοινοτική προσπάθεια για μορφωτική και πολιτιστική αναγέννηση¹⁰⁹. Από τον ατελείωτο αυτόν κατάλογο των μακεδονικών συλλόγων, των οποίων ο απόηχος της συνεισφοράς φτάνει στο σαντζάκι των Σερρών¹¹⁰, αναφέρουμε ενδεικτικά την «Επίκουρο Μακεδονική Επιτροπή», η οποία επιχορηγεί τη συντήρηση υποτρόφων από όλη τη Μακεδονία στα διδασκαλεία Σερρών και Θεσσαλονίκης¹¹¹, διανέμει βιβλία και διάφορους χάρτες δωρεάν στα σχολεία¹¹², συνδράμει άπορους μαθητές. «Η διάσωσης του καθεστώτος εν τοις χριστιανικοίς χωρίοις του Τιμήματος Ζίχνης διά της διαδόσεως των ελληνικών γραμμάτων» (άρθρο 1) αποτελούσε κύριο σκοπό της Συντηρητικής Αδελφότητας «Αμφίπολις» (1875), η οποία το 1904 ίδρυσε και συντηρούσε οικοτροφείο¹¹³. Η Φιλανθρωπική Εταιρεία Μελενίκου, μεταξύ άλλων, μεριμνούσε και για τη συντήρηση εκκλησιών, σχολείων και ευαγών ιδρυμάτων, για τη μισθοδοσία διδασκάλων και διδασκαλισσών, σε περίπτωση που η κοινότητα Μελενίκου αντιμετώπιζε οικονομική δυσχέρεια.

Πολύπλευρη ήταν η δράση του Μακεδονικού Φιλεκπαιδευτικού Συλλόγου Σερρών που ιδρύθηκε το 1870 κάτω από δύσκολες συνθήκες ανθελληνικής βουλγαρικής προπαγάνδας. Συμμετείχε στην Εφορεία των

107. Δέλλιος, ό.π., σ. 271.

108. Βαβούσκος Κων., *Εξωελληνικά πηγαί περί της συμβολής της περιοχής Σερρών εις την εθνικήν δραστηριότητα*, Σ.Π.Ε., Σέρρες 1972, σσ. 18-19.

109. Αθανασίου Αγγελοπούλου, «Φιλεκπαιδευτικοί και Φιλανθρωπικοί Σύλλογοι εν Μακεδονία κατά τα τελευταία έτη της Τουρκοκρατίας», *Μακεδονικά*, τευχ. 11, 1971.

110. Ενδεικτικά αναφέρουμε τα σωματεία: «Μακεδονικός Φιλεκπαιδευτικός Σύλλογος Σερρών» το 1870, «Φιλόμουσος Αδελφότης Ουρανία Σερρών» το 1879, «Φιλελεήμων Αδελφότης» (1872), Φιλόπτωχος Αδελφότης «Αγίου Ελευθερίου» (1877), Φιλελεήμων Αδελφότης η «Αρωγή» (1881), «Αδελφότης Καμενικίων ο Ευαγγελισμός» (1890), «Αδελφότης Κυριών η Εμμέλεια» (1894) «Μουσικός Όμιλος Τερψιχόρη» (1902), κ.ά. Καψταντζής, Η εκπαίδευση, ό.π., σ. 87.

111. Α.Υ.Ε., φακ. 1906/80 υπ. 2, έγγρ. 1488 Επίκουρος Μακεδονική Επιτροπή προς ΥΠ.ΕΕ. & έγγρ. 1198/11.8.1905 Υποπρ. Σερρών προς ΥΠ.ΕΕ & έγγρ. 87/25.4.1906.

112. Α.Υ.Ε., φακ.1904/58 υπ. 4, έγγ. 877/27.11.1904.

113. Α.Υ.Ε., φακ.1906/80, έγγ. 172/3.8.1905 και έγγ. 136/9.7.1905, Α.Υ.Ε., φακ. 1904/48, έγγ. 3692.

Σχολείων, ίδρυσε το πρώτο Διδασκαλείο Αρρένων (1872)¹¹⁴, οικοτροφείο, βιβλιοθήκες, χορήγησε υποτροφίες, οργάνωσε θεατρικές παραστάσεις, συγκάλωσε εκπαιδευτικά συνέδρια. Προνόησε για την εκπαίδευση του διδασκαλικού προσωπικού και τη διανομή βιβλίων. Με πρωτοβουλία του αντικαταστάθηκε στις Σέρρες το αλληλοδιδασκτικό σύστημα με σύγχρονες παιδαγωγικές αρχές¹¹⁵. Ο εξατάξιος κύκλος μαθημάτων για πρώτη φορά στον χώρο της Μακεδονίας επιβλήθηκε στις Σέρρες¹¹⁶, ενώ υποχωρεί το προγενέστερο άγονο εκπαιδευτικό σύστημα που στηριζόταν στην αλληλοδιδασκτική μέθοδο και την εισαγωγή της νέας συνδυαστικής μεθόδου.

Εμπνευστής της σύστασης του Συλλόγου αυτού υπήρξε ο γραμματέας του ΣΔΕΓ, Γρηγόριος Παπαδόπουλος (1819-1873), διευθυντής της προξενικής υπηρεσίας, ο οποίος γράφει το 1873: *Όσον μελετώ εκ του σύνεγγυς τα ζητήματα, πείθομαι ότι αι Σέρραι δύνανται να οργανωθώσιν εις σπουδαιότατον προπύργιον του Ελληνισμού*¹¹⁷. Σκοπός του τοπικού αυτού Συλλόγου, ήταν η διευκόλυνση της διάδοσης της ελληνικής παιδείας και η υποστήριξη της στον ευαίσθητο χώρο της Μακεδονίας. Διέθετε βιβλιοθήκη, αναγνωστήριο και αρχαιολογική συλλογή. Ιδιώτες ή συγγραφείς δώρισαν ικανό αριθμό βιβλίων αλλά και μεγάλοι σύλλογοι, όπως ο ΣΔΕΓ, συνέβαλαν στον εμπλουτισμό της¹¹⁸.

Πολλές από τις αδελφότητες ανέπτυξαν ισχυρές και αμφίδρομες σχέσεις μεταξύ τους για κοινή φιλεκπαιδευτική δράση σε τοπικό και περιφερειακό επίπεδο. Για την ανοικοδόμηση της Κεντρικής Σχολής Σερρών, λόγου χάρη, πρόσφεραν χρήματα και κάποιες αδελφότητες, μια εκ των οποίων η Αδελφότης «Άγιος Δημήτριος». Η ανάγκη εθνικής επιβίωσης και προόδου δημιούργησε ανάμεσα σε σωματεία και κοινότητες ισχυρούς δεσμούς αλληλεγγύης μεταξύ άνισων οικονομικά και διαφόρου μορφωτικού επιπέδου εγχωρίων και ομογενών, τη φιλογενή συνδρομή των οποίων ζητούσαν¹¹⁹. Παρόμοια στάση υιοθέτησε η Φιλοπροοδευτική Αδελφότης Καμενικίων, «Ο Ευαγγελισμός», (1890) για την ανέγερση κατάλληλου σχολείου. Η Δημογεροντία του Μελενίκου φρόντιζε να αποστέλλει δασκάλους όχι μόνον στο Σιδηρόκαστρο, αλλά και στις Σέρρες, τη Δράμα, την Καβάλα, τη Θάσο και αλλού. Ο Σύλλογος Σερρών, πέρα από τις στενές σχέσεις με τις εφορίες των σχολείων και

114. Παπαδόπουλος, ό.π., σσ. 51-57.

115. Βλάχου, ό.π., σ. 30 και Καφταντζής, Η εκπαίδευση, ό.π., σ. 87.

116. Καφταντζής, *Ιστορία*, ό.π., σ. 343 και Παπακυριάκου ό.π.

117. Καφταντζής, *Ιστορία*, ό.π., σσ. 340-341.

118. Σαμσάρης Π., «Ο Μακεδονικός Φιλεκπαιδευτικός Σύλλογος Σερρών, η εκπαιδευτική και πολιτιστική του δράση», *Σεραϊκά Ανάλεκτα*, 4 (2006) 57-112.

119. Βλάχου, ό.π., σ. 30.

τη δημογεροντία της πόλης στα δεκαεπτά χρόνια της λειτουργίας του (1870-1887), μερίμνησε για την ίδρυση, συντήρηση νηπιαγωγείων και δημοτικών σχολείων και έξω από τα όρια του σαντζακίου Σερρών¹²⁰. Το 1874 ο φιλεκπαιδευτικός σύλλογος της Ζίχνης ίδρυσε στην κωμόπολη νηπιαγωγείο με τη βοήθεια του Φιλεκπαιδευτικού Συλλόγου Σερρών, ο οποίος συνεργαζόταν με όλους τους Φιλεκπαιδευτικούς Συλλόγους, των Αθηνών, της Κωνσταντινουπόλεως κ.ά., οι οποίοι, μαζί με τις ιερές Μονές του Τιμίου Προδρόμου και της Εικοσιφοίνισσας, βοηθούσαν με γενναίες εισφορές την ίδρυση και τη συντήρηση των νέων σχολείων¹²¹.

Η σταθερότερη πηγή εσόδων των Συλλόγων ήταν οι τακτικές εισφορές των μελών τους. Μια βεντάλια ποικίλης προέλευσης δωρεών ή φόρων συσσωρεύονται στα ταμεία τους. Παραθέτουμε την περίπτωση του Μακεδονικού Φιλεκπαιδευτικού Συλλόγου Σερρών, ο οποίος, εκτός από δωρεές και άλλες προσόδους, για τη συντήρηση των σχολείων επέβαλε ειδικό τέλος κατά τη σύνταξη κάθε συμβολαίου. Οικονομική ενίσχυση 80 συνολικά οθωμ. λιρών προσέφεραν σε αυτόν το 1873 Αγιορείτες και κυρίως της μονής Βατοπεδίου για φιλεκπαιδευτικούς σκοπούς. Δωρεές πλούσιων ομογενών αποτελούσαν σημαντική πηγή εσόδων. Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα του Γεώργιου Ζαρίφη, ο οποίος δαπανούσε κάθε χρόνο υπέρογκα ποσά σε διάφορους συλλόγους, των οποίων ήταν επίτιμο μέλος, για φιλεκπαιδευτικούς σκοπούς. Στην Έκθεση πεπραγμένων περιόδου 1873-1875 του Συλλόγου αναφέρονται ως Μεγάλοι Ευεργέτες από την Κωνσταντινούπολη ο Ζαρίφης με 25 λίρες ετησίως, τις οποίες επρόκειτο να αυξήσει «ενοήσας κατά βάθος την σπουδαιότητα της εν Μακεδονία αποστολής» του Συλλόγου, ο Χρηστάκης Εφένδης Ζωγράφος που προσέφερε 40 λίρες ετησίως για συντήρηση 4 υποτρόφων και ο εν Βιέννη Θεόδωρος Δούμπας 20 λίρες ετησίως. Ακολουθούν οι «εν Κων/πολει οι φιλογενείς» ευεργέτες: Στ. Κουλούδης, Γ. Κορωνιός, Α. Βλαστός, αδελφοί Σουβατζόγλου και Σεκιάρη, Μενέλαος Νεγρεπόντης Α. Βαλιάνος, Σ. Α. Ράλλης και Α. Ηφαιστίδης. Ως δωρητές αναφέρονται οι Γ. Π. Τζόλας, Δημ. Ταπεινός, Ηλιάσκος, Λεωνίδας Βαλτατζής, Μιλτιάδης Βαλτατζής, αδελφοί Σεβαστοπούλου, Κ. Συνοδινός, Κ. Μ. Σαλβάγος, Σισμάνογλους, Μίχογλους, από Πειραιά οι αδελφοί Βολανάκη, Δ. Χαρίσης, από Θεσσαλονίκη ο Γιουναντσί Ασλάν, από Ερζεγοβίνη ο Μητροπολίτης Προκόπιος, από Προσοτσάνη ο Μαυρουδής Χ. Βουλτσιάνου, από Δράμα ο Ασλάν Κάρολος, από Σέρρες οι Χ. Κωνσταντίνου, Χ. Νικολάου και Γρηγόριος Ιωάννου. Στις έκτακτες συνεισφορές προβάλλουν ονόματα μεγάλων ευεργ-

120. Μακεδονικός Φιλεκπαιδευτικός Σύλλογος Σερρών 1870-1872, Θεσ/νίκη 1872.

121. Παπακυριάκος, ό.π., σσ. 66-67.

γετών, όπως του Ν. Μαυροκορδάτου, πρόεδρου του ΣΔΕΓ και μέλους του Μακεδονικού Συλλόγου, του Λουκά Ράλλη από Πειραιά, των αδελφών Μουτσοπούλου, της Ισραηλίτικης Αδελφότητας, των Μαρούλη, Ιω. Θεοδωρίδη, κ.ά. Δεν έλειπε η οικονομική συνεισφορά του Φιλολογικού Συλλόγου Κωνσταντινούπολης προς σχολεία του σαντζακίου Σερρών, όπως εκείνα των Πραβίου, Καλκισίου, Δοϊράνης, Βογδάνσας και η προσφορά του ΣΔΕΓ σε βιβλία ή διδασκαλία υποτρόφων¹²². Από εισφορές ξένων φιλελλήνων, όπως του εν Βόννη βαρόνου Diergardt ή των εν Βάρμεν της Γερμανίας, Goeting κ.α. εξασφαλιζόνταν για τις ανάγκες ελληνικών σχολείων περίπου 300 οθωμ. λίρες ετησίως για μια τριετία στις περιοχές δραστηριοποίησης του Συλλόγου¹²³.

Ο Σύλλογος ενδιαφέρθηκε για την επιμόρφωση εκπαιδευτικών, την αντιμετώπιση του αναλφαβητισμού, την παροχή εκπαίδευσης των εργαζόμενων, συμβάλλοντας στην ίδρυση νυχτερινής σχολής στο Σφηλινό (Σφελινό). Προέβη σε σύσταση πολλών δημοτικών σχολείων στην επαρχία, οικοτροφείου για μαθητές που προέρχονταν από την επαρχία και από άλλους νομούς, οργάνωση βιβλιοθηκών, διοργάνωση παιδαγωγικών συνεδρίων και ενημέρωση δασκάλων για τις νέες παιδαγωγικές αρχές¹²⁴. Πρέπει να αναφερθεί ότι ο Φιλεκπαιδευτικός Σύλλογος Σερρών προσέφερε υπηρεσίες σε: Δράμα, Ζελιάχοβα, Αλιστράτη, Δοξάτο, Σέμαλτο, Προσωτσάνη, Ροδολείβος τόσο εθνικές, όσο και εκπαιδευτικές, μεταξύ των οποίων και η ενίσχυση του αρρεναγωγείου στο Πράβι¹²⁵. Οι σύλλογοι ενισχύονταν οικονομικά όχι μόνο από μεγαλύτερους συλλόγους, αλλά και από τις ελληνορθόδοξες κοινότητες. Ενδεικτικά, κατά το δεύτερο έτος (1871-1872) της ζωής του ο σεραϊκός σύλλογος ενίσχυσε οικονομικά τη Σχολή της πόλης, νεόδημητα σχολεία προαστίων των Σερρών, της Κάτω Καμενίκιας, του Αραμπατζή μαχαλά και σχολεία του Πραβίου, Νευροκοπίου και Μεσορρόπης. Το τρίτο έτος (1872-1873) συνέχισε τη

122. Ο εν Σέρραις Μακεδονικός Φιλεκπαιδευτικός Σύλλογος, Έκθεσις των πεπραγμένων κατά ο 4^ο και 5^ο έτος από της συστάσεως αυτού έτος (από 27 Μαΐου 1873 έως 30 Μαΐου 1875) υπό του Προέδρου Ιωάννου Θεοδωρίδου διδάκτορος της Ιατρικής, Τυπ. Φάρου του Βοσπόρου, Εν Κωνσταντινουπόλει, 1875.

123. Η προσφορά του Diergardt ανερχόταν σε 1000 τάλιρα ετησίως για μια τετραετία. Μπάκας, ό.π., σσ. 89-105.

124. Παπακυριάκος Κυρ., ό.π., σσ. 66-67.

125. Ο Σύλλογος συγκέντρωνε στους κόλπους του ανώτερες οικονομικά και πνευματικά κοινωνικές τάξεις. Ιδρύθηκε το 1870 και το δεύτερο χρόνο η περιουσία του ξεπέρασε από δωρεές τις 700 χρυσές οθωμ. λίρες. βλ. Παπαδόπουλος, ό.π., σσ. 46, 54, 56, 57, Λαούρδας Β., *Η Μητρόπολις Νευροκοπίου (1900-1907). Εκθέσεις των Μητροπολιτών Νικοδήμου και Θεοδωρήτου*, Θεσσαλονίκη (1961), σσ. 227, 228, Κ. Βακαλόπουλος, Ο Β. Ελληνισμός κατά την πρώιμη φάση του Μακεδονικού Αγώνα (1878-1894), Ι.Μ.Χ.Α., Θεσσαλονίκη 1983, σ. 139, «Εκθέσεις Εκπαιδευτικής...», ΕΦΣΚ 6 (1973) ό.π., 193.

χρηματική επικουρία 13,490 γροσίων σε σχολεία των Σερρών και σε 14 κοινότητες ολόκληρης της Μακεδονίας¹²⁶.

Σε διασωθέν από την διαρπαγή των Βουλγάρων κατά την εισβολή τους στο Σιδηρόκαστρο κτηματολόγιο της κοινότητας Μελενίκου, περιλαμβάνεται ονομαστικός κατάλογος συνδρομητών και ευεργετών της περιόδου 1791-1819. Προκύπτει ότι οι μεγαλύτεροι συνδρομητές και ευεργέτες των σχολείων Μελενίκου ήταν απόδημοι Μελενίκιοι, που αφιέρωσαν ολόκληρη ή μέρος της περιουσίας τους στον σκοπό αυτό. Αντιπροσωπευτικό είναι το παράδειγμα του Παλλατίδη, αρωγού στο έργο της Φιλανθρωπικής Εταιρείας Μελενίκου. Τιμήθηκε με την απονομή τίτλου του ευεργέτη και του επίτιμου μέλους¹²⁷.

Το ασίγαστο ενδιαφέρον για την παιδεία κοινοτήτων, εκκλησίας, ιδιωτών, συλλόγων και κάθε μορφής συσσωματώσεων, όπως και ο εθνικός αγώνας των ανθρώπων της περιοχής, θα αποτελέσει τη βάση, όπου θα στηριχθεί τόσο το ελληνικό κράτος, όσο και οι έλληνες ευεργέτες, οι οποίοι κάτω από τις επίμονες παρακλήσεις τους θα ενεργοποιήσουν τις δραστηριότητές τους. Η παιδεία θα αποτελέσει το αόρατο όπλο, τον κυριότερο πυλώνα στη διάδοση του νεοελληνικού εθνισμού, όπως και της συσπείρωσης των απανταχού Ελλήνων. Ο ευεργετισμός στην εκπαίδευση κυρίως θα υπηρετήσει το αίτημα του νεοελληνικού αλυτρωτισμού για την ταύτιση του νεοελληνικού κράτους με το νεοελληνικό έθνος.

126. Σαμσάρης Π., ό.π.

127. Τιμήθηκαν ο αμερικανός φιλέλληνας Μόρρις κι ο οθωμανός διοικητής Χαϊδάβης, Μπάκας, ό.π., σσ. 89-105.

Η Αστική Σχολή στο
Μελένικο της Βουλγαρίας.
Κτίστηκε το 1908.
Προσφορά του Ν.Ε.Μ. για
τα ελληνόπουλα της πόλης.

Ο Βασίλειος Μελάς.

KOYTOYXIADOU AIKATERINI

THE PHENOMENON OF BENEFACTION IN THE FIELD
OF EDUCATION IN THE SANTZAKI OF SERRES
(19TH - EARLY 20TH CENTURY)

Abstract

One of the main parameters of the Macedonian question was the organization of education in the macedonian provinces under the Ottoman occupation. The santzaki of Serres has been a region that precedes the educational movement from most macedonian regions. The spiritual edge of the greek community of Serres appears an indisputable interest. The main subject will focus on revealing that the phenomenon of benefaction, in whatever forms it takes, such as direct donation of persons or indirect funding by community, church or different «literary» or «patriotic» associations, will respond during this period to important needs of the region of Serres healing educational problems, especially in primary and secondary education.

Great benefactors influenced by a large variety of motives, amongst which that of the development of national ideology through education, offered financial support and innovation surpassing prejudices and suspending powers. Besides, the motivation and the sensitization of a considerable amount of smaller benefactors in reinforcement of educational institutions, as well as the involvement by people with influence, energy and national zeal which becomes a means of motivating generous offers in education, result in a compensating element of the society of those times.

Considering that education will be the invisible weapon, the main pillar in the spread of modern greek nationality, benefaction will mainly serve the demand of Greeks of 19th century for the identification of the modern Greek state with the modern Greek nation.